

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Terezie Pilarová

**Myšlenka nezávislé soudní moci a její realizace
v historickém kontextu**

Diplomová práce

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Myšlenka nezávislé soudní moci a její realizace v historickém kontextu vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 11.08.2014

Mgr. Terezie Pilarová

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Adéle Rádkové za podnětné rady, které mi k práci udělila, a svému vedoucímu diplomové práce JUDr. Petru Osinovi, Ph.D. za cenné připomínky k této práci.

Obsah

Úvod	4
1 Teorie dělby moci	6
1.1 Historický vývoj dělby moci – od Aristotela po Johna Locka.....	6
1.2 John Locke	8
2 Charlese Louis de Secondat Montesquieu	11
2.1 <i>O duchu zákonů</i>	12
2.2 Montesquieuho pojetí dělby moci.....	16
2.2.1 Moc zákonodárná.....	18
2.2.2 Moc výkonná	20
2.2.3 Moc soudní	21
3 Osvěcenský koncept podílející se na utváření státní moci v dějinách	26
3.1 Rusko – osvícené samoděržaví.....	26
3.2 Spojené státy americké – staré myšlenky v novém pojetí.....	28
3.3 Francie – dělba moci ve spárech revoluce	32
4 Dnešní interpretace Montesquieuho	36
Závěr	39
Bibliografie	41
Abstrakt a klíčová slova/Abstract and key words.....	44

Úvod

Předložená diplomová práce se zabývá myšlenkou nezávislé soudní moci v kontextu historického vývoje teorie dělby moci a její následnou realizací v soudobé společnosti.

Teoretická rovina utváření nezávislé soudní moci je velmi úzce spjata s teorií dělby moci. Není tedy možné věnovat se dané problematice bez nastínění vývoje této teorie, v níž vydělení soudní složky moci z exekutivy odlišilo pojetí dělby moci u jejích dvou vrcholných představitelů, Johna Locka a Charlese Louise de Secondat Montesquieuho. A stalo se důvodem, pro který je Montesquieuho koncepce rozdělení moci ve státě užívána dodnes. Ustanovení nezávislé soudní moci bylo významným mezníkem teorie, která byla jako opěrný bod následně, od konce 17. století, využita při formování moderních států. Práce se tak dále zabývá aplikací Montesquieuho teorie dělby moci při utváření novodobých právních států, které jí po rozvinutí a dotvoření převzaly do ústavní praxe, ve které se z ní stal jeden ze základních ústavních principů.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol, kdy první se zabývá možným historickým počátkem teorie dělby moci a svůj historický přehled končí u politického filozofa Johna Locka, který jako první v novověkých dějinách s dělbou moci pracuje. Druhá kapitola je pak věnována pro téma práce nejvýznamnějšímu mysliteli Ch. L. Montesquieumu a jeho stěžejnímu dílu *O duchu zákonů*. V něm je moc ve státě rozdělena na tři složky, zákonodárnou, výkonnou a soudní, kdy toto rozdělení nebylo dosud překonáno. Třetí kapitola obrací pozornost k historickým událostem, vzniku Spojených států amerických a Velké francouzské revoluci, které teorii dělby moci po určitých modifikacích vnesly do praxe a vytvořily z ní jeden z principů moderních právních států. Jedna z podkapitol je pak věnována reflexi díla *O duchu zákonů* v Rusku za vlády Kateřiny Veliké, jedná se o zajímavost, která sice novodobé dějiny poznamenala jen málo, ale poukazuje na význam díla pro soudobou světovou společnost. Poslední, čtvrtá, kapitola je pak věnována interpretaci Montesquieuho dělby moci, v níž je pozornost zaměřena především na problematiku pojmů rozdělení a oddělení moci, které způsobují rozpory v interpretačních teoriích.

Práce si klade za cíl zmapovat počáteční vývoj teorie dělby moci mající své kořeny v myšlenkách politických filozofů a nastínit prvotní uplatnění jejích principů při formování moderních ústav v období osvícenství. Důvodem tohoto historického exkurzu je skutečnost, že tripartitní rozdělení státní moci se od 18. století stalo jednotícím prvkem ústavních uspořádání novodobých států.¹ Je tedy potřeba počátky takto důležité teorie zkoumat, především pro hlubší pochopení jejího významu.

¹ KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy: Úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C.H.Beck, 1996. s. 82.

Ačkoli se jedná o problematiku zasahující do několika vědních oborů, není v českém prostředí vývoj teorie dělby moci a její následné uplatnění v soudobé historii dostatečně reflektován. Práce tak z velké části čerpá informace přímo z pramenů, děl politických myslitelů J. Locka a Ch. L. Montesquieuho a *Listů federalistů*².

² HAMILTON, Alexander, JAY, John. MADISON, James. *Listy federalistů: Soubor esejí psaných na podporu nové Ústavy předložené federálním Shromážděním 17.9.1787*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. Federalista č. 9.

1 Teorie dělby moci

Současná teorie rozděluje pojetí dělby moci z hlediska horizontálního – uspořádání nejvyšších státních orgánů a vertikálního – mezi ústředními orgány a územní samosprávou.³ Předložená práce se dále zabývá pouze horizontálním uspořádáním, které odpovídá původnímu pojetí v koncepci dělby moci.

Teorie dělby moci se stala jedním ze základních kamenů liberálních států vznikajících v moderních dějinách. Historická zkušenost středověkého absolutismu, kdy byla moc koncentrována v rukou jedné osoby nebo malé skupiny osob, vedla v osvícenectví ke koncipování teorie, která měla zamezit zneužití moci, zaručit zákonnost, svobodu a ochranu jedince. Tato teorie vychází z potřeby rozdělení státní moci, a to tak, aby při jejím rozdělení mezi jednotlivé státní orgány bylo zabráněno, kterémukoli z nich získat dominantní postavení.⁴

1.1 Historický vývoj dělby moci – od Aristotela po Johna Locka

Pro prvotní vhled do problematiky dělby moci, je potřeba zodpovědět některé základní otázky, jako jsou kořeny této teorie, důvody jejího vzniku, historický kontext, na jehož podkladě se tato teorie formovala. Právě těmito otázkami se budou zabývat následující odstavce.

Názory na to, ve které době již lze hovořit o teorii dělby moci se u jednotlivých autorů liší. L. Garlicki považuje tuto teorii za jednu z nejstarších zásad panujících v myšlení o státnosti již od dob Aristotelových⁵, kdy Aristoteles rozlišoval tři sféry státní činnosti: usnášející se moc, která přijímá zákony, moc nařizovací a soudnictví.⁶ Jiří Baroš uvádí, že v centru debat anglických konstitucionalistů⁷ 17. století stála doktrína smíšené, resp. vyvážené vlády, mající svůj původ v antice, kdy teorie dělby moci vznikla jako alternativa této doktríny.⁸ Zdeněk Peška píše,

³ BLAHOŽ, Josef; BALAŠ, Vladimír; KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. s. 97; HOLLÄNDER, Pavel. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. s. 325; KLÍMA, Karel a kol. *Encyklopedie ústavního práva*. Praha: ASPI, 2007. s. 128.

⁴ HOLLÄNDER, Pavel. *Základy všeobecné státovědy*, s. 325.

⁵ GARLICKI, L. *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Liber: Warszawa 1997, s. 70 a násl; KLÍMA, Karel a kol. *Státověda*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. s. 35.

⁶ KLÍMA: *Encyklopedie ústavního práva*, s. 131.

⁷ Například Lord Bolingbroke, David Hume. Naproti tomu John Locke a Charles Louis Montesquieu se otázkou smíšené formy vlády nezabývají. viz. PEŠKA, Zdeněk. *Teorie rozdělení státních mocí do konce osmnáctého století*. In *Sociologický časopis*, 1968, č.1, s. 29-42.

⁸ Teorie smíšeného zřízení má svůj původ ve starověkém Řecku. Jejím cílem bylo dosažení rovnováhy mezi různými zájmy přítomnými ve společnosti. Jejím základem je představa, že hlavním zájmem ve společnosti musí být dovoleno

že náznaky nauky o rozdělení státní moci lze sice nalézt již u Platóna či Aristotela, nicméně tyto autoři nevěnovali velkou pozornost vzájemnému vztahu těchto mocí a nesnažili se na tomto vztahu vybudovat dobré státní zřízení, tento cíl bude pro koncept rozdělení státních mocí hrát úlohu až mnohem později.⁹ S posledním z uvedených názorů lze jistě souhlasit, neboť představy o rozdělení moci ve státě je možné nalézt již u některých autorů v antice, nicméně by bylo zcela ahistorické je ztotožňovat s teorií dělby moci, která se začala vyvíjet v 17. století, a to především proto, že tato teorie se mohla vyvinout až jako reakce na zkušenost ve středověku formovaným absolutismem.

Vyvolána praktickou potřebou, aniž byla připravena teoretickými úvahami, se otázka rozdělení státní moci objevila poprvé v Anglii v době Olivera Cromwella (*1599 – †1658). Při soupeření armády a parlamentu byla Cromwellovou reakcí na všemocnost takzvaného dlouhého parlamentu a parlamentů po něm následujících. Na tuto všemocnost Cromwell ostře zaútočil ve své řeči z 12. září 1654. Kritizoval především zasahování parlamentu do soudnictví, nicméně nepovažoval soudnictví za samostatnou moc, ale za součást moci výkonné. Chtěl vedle sebe postavit dvě moci: moc zákonodárnou, svěřenou parlamentu, a moc výkonnou, danou protektoru. Tato jeho představa byla již před zmíněným projevem vtělena do dokumentu nazvaného *Nástroj vlády (Instrument of Government)*, který se stal v Anglii platnou ústavou. *Nástroj vlády* rozděloval moc ve státě mezi jednokomorový parlament, svolávaný jednou za tři roky na dobu pěti měsíců a protektora zvoleného na doživotí (Olivera Cromwella), který je zároveň pověřen vykonáváním funkce nejvyššího soudce. Protektor tedy nebyl součástí moci zákonodárné. Přesto, že se pro dějiny dělby moci jedná o poměrně významnou skutečnost, nebyla autory 17. a 18. století příliš reflektována. U anglických autorů je tomu především pro negativní postoj ke Cromwellově osobě. Všeobecně pak proto, že soudobé události brali osvícenečtí autoři k podepření svých teorií jen málo kdy, častěji odkazovali spíše na starověké filozofy.¹⁰

Teorie dělby moci mohla vzniknout až jako reakce na postupně se měnící politickou situaci v Anglii. Kdy v anglických dějinách, kde se také jako první tyto myšlenky v novodobé historii zrodily, nastalo během 16. století několik zásadních politických změn, které svědčí o porážce absolutistické královské moci. Roku 1627 přináší *Petition of Rights* potvrzení práv a svobod lidu a parlamentu, v roce 1641 vymohl parlament zrušení Královského soudního dvora a tím zahájil proces rostoucí nezávislosti soudů na výkonné moci. Dalším mezníkem byl rok

účastnit se společně na funkcích vlády, aby jeden nevnucoval svou vůli ostatním. Předpokládá existenci tří společenských tříd a nutnost smíchání monarchických, aristokratických a demokratických prvků.

Bliže k tomuto viz. BAROŠ, Jiří. *Dělba moci jako nástroj konstitucionalismu. Jurisprudence*, 2013, roč. XXII, č. 7, s. 14.

⁹ PEŠKA: *Teorie rozdělení státních mocí...*, s. 29.

¹⁰ Tamtéž, s. 29-30.

1649, kdy došlo k popravě Stuartovského krále Karla I.¹¹ A jako poslední slavná revoluce v roce 1688, která znamenala nová práva pro parlament.¹² *Listina práv (Bill of Rights)* z roku 1689 obsahovala dělbu kompetencí koruny a parlamentu, a to výrazně ve prospěch parlamentu. Panovník nemohl suspendovat účinnost zákonů, zřizovat mimořádné soudy, ukládat daně či zřizovat stálou armádu.¹³

Zásadní politický význam pro teorii dělby moci mají političtí filozofové John Locka (1632-1704) a Charlese Louis Montesquieu (1689 – 1755). Ti vytvořili svým teoretickým postulátem rovnováhy moci podstatný prvek liberální koncepce právního státu.

1.2 John Locke

John Locke (1632 – 1704) byl anglický politický filozof, jehož stěžejním dílem, pro teorii dělby moci, jsou *Dvě pojednání o vládě* (1690).¹⁴ V tomto díle formuloval své myšlenky o rozdělení státní moci, jakožto principu ústavního státu. Od pozdějšího pojetí u Ch. Montesquieuho se ovšem toto rozdělení liší.

Ve *Druhém pojednání o vládě* Locke formuloval svou politickou teorii, jejíž výchozí teze zní, že lidé jsou si přirozeně rovni, takže nikdo nemůže druhého podrobit své autoritě bez jeho souhlasu. Locke píše o přirozeném stavu, což je představa spolužití lidí bez nadřazených institucí, podřízených pouze přirozenému zákonu, který ustavuje právo na život, svobodu a majetek (souhrnně označené jako vlastnictví), až do doby dobrovolného vytvoření politické společnosti. Posun od přirozeného stavu k politické společnosti byl pak reakcí na problémy chamtivosti, konfliktů a mravní nejistoty. Tento vývojový proces popisuje abstraktně na základě společenské smlouvy. Smlouva a souhlas mají v Lockově pojetí tři stádia: za první, lidé musí dát jednomyslný souhlas ke sdružení se ve společenství a odevzdat mu svá přirozená práva a to tak, aby bylo možné společně bránit práva každého člena vzniklého společenství; za druhé, členové tohoto společenství musí dát většinou hlasů souhlas s ustavením legislativních a jiných majetkových institucí; za třetí, vlastníci majetku musí souhlasit, osobně nebo prostřednictvím svých zástupců, se všemi uloženými daněmi.¹⁵

¹¹ KLOKOČKA, Vladimír. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde, 2006. s. 45.

¹² KLÍMA: *Encyklopedie ústavního práva*, s. 131.

¹³ KLÍMA: *Státověda*, s. 60.

¹⁴ LOCKE, John. *Dvě pojednání o vládě*. Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1965. 278 s.

¹⁵ MILLER, David. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Jota, 1995. heslo Locke, John

Po uzavření smlouvy pak v dřívějších dobách došlo ke kumulaci státní moci v rukou jedné osoby. Tito zpočátku ctnostní a dobří vládcí začali ovšem postupem věků podléhat marnivé ctižádosti a špatnému chování, což je vedlo k neustálé touze po větší moci. Tato touha je začala zaslepovat a jejich vláda již nebyla vedena pro dobro lidu. Stát již neplnil svůj účel, kterým byla ochrana života, svobody a majetku. Locke tedy ve své době již odmítá myšlenku koncentrace veškeré státní moci v rukou jediné osoby, kterou zastával politický filozof Thomas Hobbes (1588-1679), a rozděluje ji na tři složky.¹⁶ Lze ovšem předpokládat, že Lockovo rozdělení státní moci vychází především ze vzrůstajících složitostí státního mechanismu, kdy pro Lockův hlavní cíl státního uskupení, udržení co největší svobody jednotlivce, vzniká potřeba rozdělení státní moci na několik složek, které budou jednotlivě spravovány jinými osobami nebo orgány.

J. Locke tedy rozděluje státní moc, a to na zákonodárnou, výkonnou a tzv. federativní, tj. vnější, založenou na suverenitě státu navenek, přičemž nejdůležitější je u něj rozdělení na zákonodárnou a výkonnou složku moci.¹⁷

Nejvyšší složkou moci ve státě je legislativa, „jejíž nejzazší hranice jsou omezeny na veřejné dobro společnosti“, rozumí jí tedy „právo řídit, jak má být užito síly státu pro zachování společenství a jeho členů“. Legislativa je vázána vyhlášenými zákony, platnými pro všechny bez rozdílu, a rozhodnutími soudců. Jelikož jak již bylo výše zmíněno, je podle Locka jedním z hlavních důvodů vzniku státu ochrana majetku, zdůrazňuje nemožnost libovolného nakládání legislativy s majetky poddaných.¹⁸ Legislativa ustanovuje stálé a trvalé zákony, nicméně k vydávání zákonů není třeba jejího soustavného zasedání, po vyřízení úkolu se jím pověřené lidé rozejdou.¹⁹ Bylo by ovšem velkým pokušením pro tytéž osoby, které mají moc vydávat zákony, aby měli i moc je provádět. A proto je zákonodárná moc v rukou jiných osob než moc výkonná. Výkonná moc je na rozdíl od zákonodárné stálá, jelikož dodržování zákonů potřebuje nepřetržitého provádění a dozoru. Mocí federativní Locke rozumí „moc války a míru, svazků a spolků a všech smluv se všemi osobami a společenstvími mimo stát“.²⁰ Ačkoliv moc výkonná a federativní jsou svou povahou rozdílné, bývají vykonávány tímž orgánem, neboť se obě opírají o ozbrojenou moc státu, kterou nelze rozdělit. Navíc kdyby tyto moci vykonávalo více orgánů, lidé by podléhali dvojím rozdílným rozkazům, které by nebyly vždy dostatečně koordinovány, a tak by došlo k chaosu a nepořádku.²¹

¹⁶ LOCKE: *Dvě pojednání o vládě*, s. 193.

¹⁷ Tamtéž, kapitola XII *O zákonodárné, výkonné a federativní moci státu*. s. 208 – 210.

¹⁸ Tamtéž, s. 202 – 204, 206, 208.

¹⁹ LOCKE: *Dvě pojednání o vládě*, s. 209; PEŠKA: *Teorie rozdělení státních mocí...*, s. 31-2.

²⁰ LOCKE: *Dvě pojednání o vládě*, s. 209.

²¹ PEŠKA: *Teorie rozdělení státních mocí...*, s. 32.

Moc ve státě je tedy dle Locka rozdělena na tři složky, vložené do dvojích rukou. Legislativní složka, jakožto nejvyšší, je oddělena od složky moci výkonné a federativní, obě podřízené legislativě. Locke na rozdíl od pozdějšího Montesquieuho rozdělení státní moci nemluví o moci soudní. Tu zahrnuje pod pojem výkonné moci, důvodem může být skutečnost, že ve chvíli sepsání *Dvojího pojednání* ještě nebyla zákonem zaručena nezávislost soudců, kteří tak splývají s jinými královskými úředníky.²²

Lockovo schéma dělby moci obsahuje pojem tzv. prerogativy hlavy státu. „Kde moc zákonodárná a výkonná jsou v různých rukou, tam dobro společnosti vyžaduje, aby některé věci byly ponechány rozvážnosti toho, kdo má výkonnou moc.“²³ Prerogativou Locke rozuměl vydávání nařízení mimo zákon nebo s dočasnou platností i proti zákonu.²⁴ Nezbytnost prerogativy je dle něj dána skutečností, že zákonodárná moc není stálá a jakožto složena z více osob je místy těžkopádná.²⁵ Součástí prerogativy je svolávání parlamentu, neboť ten sám nemůže vědět, které místo a která doba bude vhodná pro jeho zasedání.²⁶ Níže uvedená dělba moci u Montesquieuho s tímto termínem již nepracuje.

Již z předešlého odstavce vyplývá, že ač je zákonodárná složka moci osamostatněna od výkonné a federativní, ovlivňují se tyto složky navzájem. Tak například při již zmíněném svolávání a rozpouštění legislativy, které je dáno do rukou exekutivy, konkrétně osoby vydávající prerogativy. Tento úkol je panovníkovi ovšem svěřen ve víře, že tak bude vždy činit pro veřejné dobro, jak budou vyžadovat události doby a běh záležitostí. Nemělo by se tedy jednat o panovníkovu libovůli.²⁷ Jako další lze uvést panovníkovu moc zmírňovat odsouzení za trestné činy, neboť někdy je nutné, „aby zákony samy v některých případech ustoupily výkonné moci“.²⁸ Ze zmíněných příkladů lze konstatovat, že v podstatě samotná existence prerogativy je nejvýznamnějším zásahem legislativy do zákonodárné složky moci.

Dvě pojednání o vládě se stala dílem, které na dlouho ovlivnilo politické debaty své doby. Myšlenky Johna Locka stály v pozadí války za nezávislost i Velké francouzské revoluce. Dílo se v mnohém stalo inspirací pro politického myslitele Ch. L. Montesquieuho, kterému je věnována následující kapitola.

²² PEŠKA: *Teorie rozdělení státních mocí...*, s. 32-3.

²³ LOCKE: *Dvě pojednání o vládě*, s. 216.

²⁴ Této otázce věnuje celou 14. kapitolu *Drubého pojednání o vládě*.

²⁵ PEŠKA: *Teorie rozdělení státních mocí...*, s. 33.

²⁶ LOCKE: *Dvě pojednání o vládě*, s. 219-220.

²⁷ Tamtéž, s. 213-4.

²⁸ Tamtéž, s. 216-7.

2 Charlese Louis de Secondat Montesquieu

Teoreticky koncipovaná nezávislá složka soudní moci se zrodila v díle Ch. L. Montesquieuho, jemuž je věnována následující kapitola. Ta stručně představí několik jeho děl, z nichž podrobněji rozebere pro teorii dělby moci stěžejní dílo *O duchu zákonů*²⁹. Jelikož v tomto díle popsal Montesquieu svou slavnou tripartici složek státní moci, budou se následující podkapitoly zabývat rozborem jednotlivých složek, kdy hlavní pozornost bude věnována soudní složce moci, zapříčiňující nepřekonatelnost Montesquieuho rozdělení státní moci do dnešní doby.

Charles Louis de Secondat, baron de la Brède et de Montesquieu (1689 – 1755), byl politický filozof, který své analýzy politických, společenských a náboženských poměrů své doby započal dílem *Perské listy (Lettres Persanes)*³⁰. Šlo o formou dopisů psaný román, kritizující panující tradice židovsko-křesťanského náboženství a aristotelského přirozeného práva.³¹

V roce 1734 uveřejnil *Pojednání o příčinách velikosti a zániku Říma*. Toto dílo bývá vykládáno jako pokus vyrovnat se s dílem Nicollò Machiavelliho³². Montesquieu neobhájí před Machiavelliho útokem ani biblickou, ani klasickou tradici. Omezuje se na zpochybnění Machiavelliho specifické charakteristiky lidských vášní, které jsou z velké části sobecké. Montesquieu tvrdí, že historie Říma je v příliš velké míře výsledkem deformujících náhod než výsledkem sklonů lidské povahy, za předpokladu, že by se ta mohla svobodně, vědomě a přirozeným způsobem vyjadřovat.³³

V roce 1748 vyšlo jeho nejvýznamnější dílo, které obsahuje souhrn jeho myšlenek k filozofii společnosti a státu - *O duchu zákonů (De l'esprit des lois)*. Rozsáhlá práce sestávající z jednatřiceti knih byla autorem psána téměř dvacet let. Dokončil ji, když mu bylo šedesát, trpěl šedým zákalem a téměř neviděl. Při psaní mu pomáhalo několik tajemníků, přesto se mu již rozsáhlá literatura, kterou používal, špatně citovala. S velkými problémy dokončil rovněž *Obranu ducha zákonů (1750)*, spis sepsaný jako reakce na kritické ohlasy na dílo *O duchu zákonů*.³⁴

Montesquieu je považován za tvůrce kontinentálních politických systémů a zakladatele moderní politické vědy. S větší či menší přesností lze hovořit o jeho škole – o autorech, kteří

²⁹ MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů*. Praha: OIKOYMENH, 2010. 378 s.

Všechny následné citace i odkazy na toto dílo jsou čerpány z tohoto českého vydání, pokud není uvedeno jinak.

³⁰ MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *Perské listy*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. 293 s.

³¹ MILLER: *Blackwellova encyklopedie politického...*, heslo Montesquieu, Charles-Louis de Secondat.

³² Nicollò Machiavelli (1469 – 1527) byl italský filozof, politik, diplomat a spisovatel.

³³ MILLER: *Blackwellova encyklopedie politického...*, heslo Montesquieu, Charles-Louis de Secondat.

³⁴ KRŠKOVÁ, Alexandra. *Dějiny evropského politického a právního myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. s. 328.

ho následovali koncem 19. a počátkem 20. století, mezi které jsou řazeni Blackstone, Paley, Monnier, Necker, Staelová, Collard, Guizot a další.³⁵

2.1 O duchu zákonů

Montesquieuho vrcholné dílo *O duchu zákonů*³⁶ vyšlo v roce 1748 v Ženevě. A již během několika měsíců³⁷ ovlivnilo intelektuální kruhy po celé Evropě. Stalo se významnou součástí dobových politických debat. V řadě zemí Evropy bylo přijímáno kladně, úspěch zaznamenalo jak ve Francii, tak v Anglii, jejíž politické zřízení sloužilo Montesquiemu za vzor. Spis znala a vyjadřovala se k němu řada významných osobností historie, T. Jefferson, J. J. Rousseau, Voltaire, D. Hume, Bedřich Veliký a řada dalších. Chvalozpěv ovšem nebyl všeobecný. Kriticky bylo dílo přijato například na dvoře ve Versailles, nejnebezpečnější však byly útoky stran jezuitů a jansenistů, odpor teologické fakulty pařížské Sorbonny a Vatikánu. To autora vedlo k sepsání *Obrany Duchů zákonů* (1750), kde vyvrací některá z obvinění, ze kterých byl nařčen.³⁸

V díle *O duchu zákonů* se Montesquieu snaží na základě, mimo jiné, srovnávání francouzského zřízení, zákonodárství Anglie a republikánského Říma podat výklad přirozeného práva a společenských a politických institucí. Stěžejní otázkou díla je, proč při celkovém pohledu budí rozmanité zákonodárství jednotlivých zemí světa dojem chaosu a zmatenosti, tedy jak je možné, že v každé zemi se postupem času vyvinulo jiné specifické zákonodárství a naopak nedošlo k jeho sjednocení. Pro zodpovězení této otázky zvolil Montesquieu zcela novou (kauzální) metodu³⁹, pomocí níž došel k přesvědčení, že lidská společnost je produktem působení objektivních zákonů, které formovaly dějiny a tím i ducha každého národa.⁴⁰ Každé jednotlivé národní zákonodárství je tedy podmíněno působením různých vlivů, zobecněně řečeno, životních podmínek jednotlivých kultur.⁴¹

³⁵ KRSKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 339.

³⁶ Dílo má ve svém originále jednatřicet knih. Česky celý spis nikdy nevyšel. Dostupné je slovenské vydání, které pod názvem *Duch zákonov* vydal bratislavský Tatran v r. 1989.

³⁷ Na konci roku 1749 po Evropě kolovalo již dvaadvacet různých vydání.

DOHNÁLKOVÁ, Hana. *Montesquieu a nejkrásnější monarchie*. Praha: Filosofia, 2006. s. 38.

³⁸ ELIÁŠ, Karel: *Předmluva*. In *O duchu zákonů*. Praha: OIKOYMENH, 2010; DOHNÁLKOVÁ: *Montesquieu a nejkrásnější monarchie*, s. 38-41.

³⁹ Do té doby byla snaha vykládat právní uspořádání států buď metafyzicky jako snahu přiblížit se Ideálu (Bohu či Spravedlnosti), nebo pod empirickým kritériem úspěšnosti.

⁴⁰ KRSKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 329.

⁴¹ ELIÁŠ, Karel: *Předmluva*. In *O duchu zákonů*. Praha: OIKOYMENH, 2010.

Pro bližší seznámení se s obsahem díla *O duchu zákonů* poslouží jeho stručné shrnutí, které uvádí Denis de Casabianca⁴². Montesquieu nejprve v knihách I až XIII předkládá strukturu, do níž jsou zapojeny pozitivní zákony, poté přechází k jejich situačnímu ukotvení (knihy XIV – XXVI). To je uvedeno XIV. knihou o podnebí, která působí jako ostrý předěl svým přechodem od politické teorie ke zdánlivému geografickému determinismu. V dalších knihách Montesquieu přechází k analýze mravů a zvyků národů a v druhém díle ke zkoumání vlivu obchodu, měny, počtu obyvatel či náboženství na zákony státu. Závěrečná šestá část knihy se zabývá historickým vývojem zákonů. Tyto tři celky (politická struktura, situační ukotvení, historický vývoj) přitom nemohou být chápány odděleně. Vše spolu souvisí a Montesquieu odkazuje napříč celou knihou k jiným jejím částem, navrácí se k určitým historickým příkladům i ke svým základním myšlenkám.⁴³

Jak Montesquieu sám uvádí, jeho dílo se zabývá *Duchem zákonů*. Co se pod tímto pojmem skrývá, vysvětluje autor v závěru první knihy díla: „Zákony musí být do té míry vlastní lidu, pro který byly utvořeny, musí se vztahovat k povaze a principu vlády, která je ustavena, nebo kterou chce někdo ustavit, musí se vztahovat k přírodním podmínkám země; k studenému, horkému či mírnému podnebí; ke kvalitě půdy, k povaze území a jeho velikosti; ke způsobu života lidí, kteří mohou být oráči, lovci či pastevci; zákony musí být ve vztahu ke stupni svobody, jakou může ústava snést; k náboženství obyvatel, k jejich náklonnostem, bohatství, počtu, obchodování, k jejich mravům a obyčejům. Konečně souvisejí také mezi sebou navzájem, mají vztahy ke svému původu, k cíli zákonodárce, k řádu věcí, pro něž jsou ustaveny. Všechny tyto vztahy dohromady tvoří to, co se nazývá *Duchem zákonů*.“⁴⁴ Montesquieu tyto činitele nikterak nehierarchizuje, i když zdůrazňuje, že občas se některé prosadí, aby ostatní zatlačily do pozadí.⁴⁵

Pojem, který by v souvislosti s *Duchem zákonů* měl být objasněn, je pojem zákona. Montesquieu vycházel z tak širokého pojetí zákona, že pod něj spadaly jak přirozené, tak pozitivní zákony. Zcela ve smyslu racionalistické přirozenoprávní tradice vykládal zákon, jako „nutný vztah, vyplývající z přirozenosti věcí“.⁴⁶ Vše co existuje – Bůh, lidé, živá i neživá příroda – má své zákony.⁴⁷ Montesquieu neodmítal teorii přirozeného práva, na rozdíl od jejích racionálních stoupců ovšem pokládal za nemožné vybudovat na jejích tezí univerzální systém zákonů, protože existenční podmínky jednotlivých společností jsou různé. Obecný zákon, který vládne

⁴² V díle *L'Esprit des lois. Montesquieu*, Paris 2003. s. 28.

⁴³ DOHNÁLKOVÁ: *Montesquieu a nejkrásnější monarchie* s. 45-6.

⁴⁴ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 20-1.

⁴⁵ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 329.

⁴⁶ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenth, 2004. s. 15.

⁴⁷ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 329.

národům, tedy lidský rozum, je třeba aplikovat tak, jak to odpovídá zvláštnostem jejich života.⁴⁸ Pozitivní zákony se mají pohybovat v rámci přirozených zákonů a respektovat nadpozitivní normu spravedlnosti, která se v základních přirozených zákonech projevuje, a to (1) v zákonu, který v zájmu sebezachování nařizuje mír, (2) v zákonu, který požaduje obstarávání potravy, (3) v zákonu, který nás nutí obracet se k bližním a vytvářet společnost. Montesquieu formuloval tyto „zákony“ takovým způsobem, že není snadné poznat, zda měl na mysli normy nebo původní pohnutky lidské přirozenosti.⁴⁹

V kapitole *O pozitivních zákonech* Montesquieu rozděluje *právo národů*, určující vztahy mezi různými národy na *Zemi*, *právo politické*, určující vztahy ve společnosti mezi těmi, již vládou, a těmi, již jsou ovládáni a *právo občanské*, určující vztahy mezi všemi občany navzájem.⁵⁰ „Kromě práva národů, které se týká všech společností, existuje právo politické, které se týká každé společnosti zvlášť. Společnost by totiž nemohla přetrvat bez vlády.“ Souhlasí s tvrzením italského právníka Giana Vincenza Graviny (1664 -1718), že sjednocení všech jednotlivých mocí tvoří to, co nazýváme *politickým státem*.⁵¹ Každý politický stát tak musí mít určitou formu vlády. Montesquieu vycházel z dělení státních forem na republiku, monarchii a despotii, které přechází v aristotelské členění, vezmeme-li v úvahu, že republika je buď demokracií, nebo aristokracií a despotie je upadlou monarchií.⁵² Nejvíce v souladu s přirozeností je ta vláda, jejíž jednotlivá uspořádání nejlépe odpovídají povaze lidu, pro nějž byla ustanovena.⁵³

Povahou vlády je to, co činí vládu takovou, jaká je, její struktura, mechanismus a způsob uskutečňování moci. Povaha vlády závisí na tom, kolik je držitelů suverenity.⁵⁴ V republice je veškerá moc v rukou lidu, který si je na základě volebního práva sám monarchou. V aristokracii je moc v rukou malého počtu jednotlivců, v monarchii v rukou jedince, který se ovšem podřizuje ústavě. Upadlou formou monarchie je pak despotie, ve které jednatel vládne svévolně, bez zákonů a pravidel. V podstatě se u Montesquieho pokusu o typizaci jedná o dichotomii: zřízení buď jsou, nebo nejsou republikánská. V prvním případě mohou být demokratická nebo aristokratická, ve druhém monarchická nebo despotická. Extrémní formy vlády jsou jím pak odmítány jako projevy úpadku. Jen v umírněném zřízení je možné uskutečnit politickou svobodu.⁵⁵

⁴⁸ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie. II...*, s. 211; KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 329-30.

⁴⁹ RÖD: *Novověká filosofie. II...*, s. 211-2.

⁵⁰ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 19.

⁵¹ Tamtéž, s. 20.

⁵² RÖD: *Novověká filosofie. II...*, s. 213.

⁵³ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 20.

⁵⁴ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 330.

⁵⁵ RÖD: *Novověká filosofie. II...*, s. 213-4.

Montesquieu dále ke každé jednotlivé formě vlády přiřazuje princip, jakýsi soubor politických a etických hodnot, kterým odůvodňuje účinnost různých zřízení. Princip vlády utváří ducha občanů a tím i způsob, jakým si občané organizují moc. Vyplývá z něj tedy to, čemu dnes říkáme ústavní právo. Principem demokracie je ctnost a péče o obecné blaho, která v aristokracii působí pouze v oslabené formě a v monarchii nehraje vůbec žádnou roli. Tato ctnost není výsledkem poznání, nýbrž pocitem. V aristokracii panuje mírnost. V monarchii je vládnoucím principem čest, která by v republice představovala nebezpečí. Přičemž monarchie předpokládá hierarchizovanou společnost. Principem despotie je strach, který ničí veškerou ctižádost a odvalu. Podstatou despotie je nezákonnost a jejím cílem je klid. Zákony státu je podle Montesquieho nutné vztahovat k danému ústavnímu principu, stejně jako na něm musí být závislá i výchova. Ctnost, která tvoří princip republikánského zřízení, nesmí být zaměňována se ctností ve smyslu křesťanské morálky. Jedná se o politickou ctnost, tj. o lásku k vlasti a k občanské rovnosti.⁵⁶

Principy ovlivňují celou řadu oblastí. Při pohledu na zákonodárství jednotlivých forem vlády zapřičiňují rozdílnost v zajištění práva, které je nejjednodušší v despotii, naproti tomu nejsložitější v republice, neboť v ní nejvíce závisí na soudnictví a na úřadech obecně. Zánik nějaké vládní formy začíná téměř vždy u principů. Republika upadá buď tehdy, začne-li vládnout duch nerovnosti, který vede k aristokracii a monarchii, nebo tehdy, prosadí-li se duch extrémní rovnosti, který přivolává despotii. Aristokracie upadá, zasahuje-li do všeho duch libovůle a aristokraté užívají své moci libovolně. Monarchie upadá, chce-li monarcha uplatňovat přímo veškerou moc.⁵⁷

Dle Röda se Montesquieho hodnocení hlavních typů státních zřízení v průběhu jeho života měnilo: v *Perských listech* jsou jeho sympatie zřetelně na straně republiky: „Každý člověk je s to druhému činit dobro, ale to znamená být podobný Bohu, když přispívá ke štěstí společnosti jako celku.“⁵⁸ V *Duchu zákonů* považuje za nejlepší konstituční monarchii, protože je to umírněné státní zřízení. Jako kritérium mu slouží princip střední cesty přejetý od Aristotela: politické a morální dobro spočívá vždy mezi dvěma extrémny, zákonodárcův postoj má tedy být určen odstupem od všech extrémů.⁵⁹ Tento názor není zcela přesně formulován, neboť Montesquieu na základě svého geografického determinismu považoval jako nejlepší zřízení republiku i v *Duchu zákonů*, nicméně pouze v malých státech s malým počtem občanů. Za změnou tohoto názoru a přizpůsobením republikánského zřízení podmínkám velkého státu stojí Alexander Hamilton. Ten na základě Montesquieho tvrzení, „že by lidé nakonec byli

⁵⁶ RÖD: *Novověká filosofie. II. ...*, s. 213.

⁵⁷ Tamtéž, s. 213-4.

⁵⁸ Tamtéž, s. 209-10.

⁵⁹ Tamtéž, s. 216.

nuceni vždy žít pod vládou jednoho, kdyby nebyli vymysleli takovou ústavu, jež má všechny vnitřní výhody vlády republikánské a vnější sílu vlády monarchické,“ ohajoval federativní republiku, jako nejlepší možné zřízení pro nově vzniklé Spojené státy americké.⁶⁰

2.2 Montesquieuho pojetí dělby moci

Umírněný charakter státního zřízení byl pro Montesquieuho nutnou, nikoliv dostatečnou podmínkou svobody. Neboť žádné zřízení, ani republikánské, samo o sobě ještě nezaručuje politickou svobodu, „která je oním klidem ducha, který vyvěrá z přesvědčení, jež má každý o své bezpečnosti; je třeba, aby byla vláda taková, že se jeden občan nemusí obávat jiného občana“.⁶¹ K tomu, aby byla ve státě dodržována svoboda, je potřeba zabránit zneužívání moci⁶². Montesquieu tak ve své slavné šesté kapitole jedenácté knihy *O duchu zákonů* s názvem *O anglickém zřízení*⁶³ rozděluje moc ve státě na legislativní, exekutivní a soudní. „*Všechno by bylo ztraceno, kdyby týž člověk nebo týž sbor předních občanů, at' už ze šlechticů, at' už z lidu, měl v ruce tuto trojí moc, totiž moc dávat zákony, moc vykonávat usnesení veřejná a moc soudit zločiny nebo spory jednotlivců.*“⁶⁴

Montesquieuho formulace dělby moci přesně zní: „*V každém státě jsou tři druhy moci: moc zákonodárná, moc výkonná ve věcech týkajících se práva národů a moc výkonná ve věcech občanského práva.*“⁶⁵ Prvotně je tedy moc soudní svým názvem subsumována pod moc výkonnou, tvoří její součást. Až při podrobnějším Montesquieuho vysvětlení: „*První moc umožňuje panovníkovi či úředníkovi vyblašovat zákony na určitý čas či navždy a vylepšovat či rušit již existující zákony. Druhá moc mu umožňuje sjednávat mír či vyblašovat válku, vysílat či přijímat vyslance, zajišťovat bezpečí, zabráňovat vpádům. Třetí moc mu umožňuje trestat zločiny nebo soudit spory mezi jednotlivci. Tuto poslední moc nazveme mocí soudní a tu předchozí jednoduše výkonnou mocí státu.*“⁶⁶, je třetí moc nazvaná mocí soudní.

⁶⁰ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 155; HAMILTON, JAY, MADISON: *Listy federalistů...*, Federalista č. 9.

⁶¹ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 183, RÖD: *Novověká filosofie. II...* s. 214.

⁶² Montesquieu zneužití moci nechápal jako překročení pravomoci (kompetence) orgánu, vymezené v zákoně, jako porušení práva. Zneužití moci pro něj znamenalo situaci, kdy státní orgán slouží svou činností zájmům pouze jedné části společnosti a zapomíná na množství a rozmanitost potřeb a koncepcí, které se ve společnosti střetávají. KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...* s. 334.

⁶³ Uvedený název kapitoly vychází z: MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů*. Praha: OIKOYMENH, 2010.

⁶⁴ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 190.

⁶⁵ Tamtéž, s. 182.

⁶⁶ Tamtéž, s. 183.

Montesquieu, jak sám přiznává, převzal ideu rozdělení moci z *Dvou pojednání o vládě*.⁶⁷ Mezi Lockem a Montesquieum tkví ovšem výrazný rozdíl v důvodnosti dělby moci. Zatímco Locke o dělbě moci píše, ale nijak neodůvodňuje svou koncepci.⁶⁸ Montesquieu své pojetí podpírá příklady, na kterých vysvětluje, z čeho vycházejí jeho tvrzení a proč si myslí, že je to tak správné nebo naopak špatné.

Již z názvu kapitoly, pojednávající o dělbě moci, vyplývá, která ústava byla Montesquiemu inspirací. Anglický národ označil za jediný, jehož zřízení je výslovně zaměřeno na uskutečnění svobody.⁶⁹ Během půl století, které ovšem uplynulo mezi publikací obou stěžejních děl (Locka a Montesquieuho), nastaly v anglickém ústavním zřízení významné změny v důsledku nesaditelnosti anglických soudců a nezávislosti justice, jakož i odstranění prerogativ hlavy státu. Po roce 1688 se stala v Anglii základním ústavním principem suverenity parlamentu a v první polovině 18. století se postupně vyvíjela parlamentní forma vlády, tyto skutečnosti Montesquieu ve svém díle nevzal na vědomí. Jeho koncepce dělby moci se tak stala ve své podobě mnohem přitažlivější pro později vznikající americké ústavní zřízení než pro Anglii samotnou.⁷⁰

V Montesquieuho díle se odráží aktuální potřeby jeho doby (18. století). Jeho dílo bylo napsáno před Velkou francouzskou revolucí, přesto jeho myšlení odsuzovalo absolutismus a narušovalo francouzský starý režim. Svou teorií ovšem vystavěl rovněž na dobových společenských představách, kdy například rozdělení společnosti na stavy nepovažoval za nutné měnit. Neupírá šlechtě její postavení, které je rozdílné od lidu. L. Althusser⁷¹, zabývající se Montesquieuho teorií rozdělení moci ve státě, tvrdil, že se ve skutečnosti jedná o teorii rovnováhy společenských sil, tedy jejich rozdělení mezi krále, šlechtu a buržoazii. Montesquieu ve svém díle podle Althussera obhajuje privilegia šlechty proti králi i proti nastupující buržoazii. Jak ovšem později uvádí C. Larrèreová, tyto interpretace jsou dnes již zčásti překonané.⁷² Montesquieu ve svém obrazu pluralitní společnosti hledal harmonii mezi společenskými idejemi, politickými principy, ústavními maximy a konkrétními pravidly.⁷³

⁶⁷ Z Lockova díla čerpal i v jednotlivostech, např. oba autoři dávají zákonodárnou moc do rukou voleného sboru, zastávají systém dvoukomorového parlamentu, nebo podobně omezují roli horní komory na kontrolu zákonů, které vydává výlučně dolní komora. RÖD: *Novověká filosofie. II...*, s. 214.

⁶⁸ MILLER: *Blackwellova encyklopedie politického...*, heslo Locke, John.

⁶⁹ RÖD: *Novověká filosofie. II...*, s. 214-5.

⁷⁰ KLOKOČKA: *Ústavní systémy evropského...*, s. 42.

⁷¹ ALTHUSSER, L. *Montesquieu, la politique et l'histoire*. Paris 1959.

⁷² DOHNÁLKOVÁ: *Montesquieu a nejkrásnější monarchie*, s. 17.

⁷³ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 335.

2.2.1 Moc zákonodárná

Moc zákonodárná představuje oprávnění vydávat zákony. Je suverénní mocí, která má vycházet z lidu, nemá jim být ovšem bezprostředně vykonávána. Její výkon by měl být svěřen voleným zástupcům.⁷⁴ Největší výhodou reprezentativního systému spatřuje Montesquieu ve skutečnosti, že volení zástupci jsou schopni se zabývat veřejnými otázkami, čehož lid sám o sobě nikdy není schopen. Právě v tomto dle něj tkví velký nedostatek demokracie.⁷⁵

Na rozdíl od Locka, který výslovně uvádí, že zákonodárná moc je nejvyšší, u Montesquieua není její výsostné postavení zmíněno. Jellinek k tomu uvádí, že Montesquieua tři moci jsou navzájem postaveny na roveň.⁷⁶ Naproti tomu Krsková přiznává v Montesquieua teorii nejvyšší pozici moci zákonodárné.⁷⁷ S tímto názorem na základě rozboru jednotlivých složek moci lze souhlasit.

Podle Montesquieua by představitelem zákonodárné moci měl být dvoukomorový parlament, ve kterém jsou sdruženi zástupci lidu, zvoleni na základě všeobecného volebního práva, a zástupci šlechticů. Každá komora bude mít vlastní shromáždění, budou jednat odděleně a budou mít i jiné zájmy a pohledy na věc. Tato koncepce je postavena na vzájemné spolupráci šlechtického a lidového stavu.⁷⁸

Místa v komoře zákonodárného sboru tvořené šlechtickým stavem jsou dědičná. Jeho zájmem je hájit své výsady, které jsou ve svobodném státě neustále ohrožovány. Montesquieu si ovšem uvědomoval, že dědičná moc je snáze náchylná ke zneužití, než je tomu v případě komory volené, a to především svými sklony upřednostnit osobní zájmy (především finanční) před zájmy lidu. Proto v případech, kde by mohlo vzniknout nebezpečí podplacení (například při zákonech týkajících se vybírání daní), měl by mít šlechtický sbor omezenou moc pouze na pozastavování zákonů, nikoliv jejich vydávání.⁷⁹

Komora tvořená volenými zástupci má dle Montesquieua mінění zabezpečovat nejen legalitu vydávaných zákonů, ale rovněž jejich legitimitu. „Když se stále mění zákonodárné sbory, lid, který má špatné mínění o dosavadním sboru, věří, že sbor, který bude zvolen, bude lepší, kdyby to však byl stále týž sbor, nevěřil by lid v žádný zákon jím navržený.“⁸⁰

Není nutné, aby byl zákonodárný sbor stálým shromážděním, kdyby se ovšem dlouho nesešel, existovalo by zde nebezpečí pro svobodu občanů. Neboť by došlo buď k tomu, že by

⁷⁴ KLOKOČKA: *Ústavní systémy evropského...*, s. 42.

⁷⁵ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 186.

⁷⁶ JELLINEK, Georg. *Všeobecná státověda*. Praha: Laichter, 1906. s. 528.

⁷⁷ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 334.

⁷⁸ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 187.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Tamtéž.

dlouhodobě nebyla vydávána žádná rozhodnutí zákonodárné moci a stát by upadl do bezvládní, nebo by tato rozhodnutí vzala na sebe moc výkonná, která by se tak stala absolutní mocí.⁸¹

Zákonodárná moc neexistuje zcela nezávisle na moci výkonné. Dle Montesquieuho by dobu i délku zákonodárného zasedání měla určovat výkonná moc. Pokud by totiž bylo toto oprávnění svěřeno legislativě, hrozilo by, že se na potřebě zasedání neshodla, nebo jej nikdy neukončila. Výkonná moc má i kontrolní funkci, a to pozastavit záležitosti zákonodárného sboru. Kdyby tuto pravomoc neměla, mohl by se stát zákonodárný sbor despotickým tím, že by si svěřil veškerou moc, a zničil tak všechny ostatní složky. Naopak zákonodárná moc by neměla zdržovat moc výkonnou, její omezení totiž vyplývá přímo z její povahy, a tedy není potřeba dalších. Zákonodárná moc má ovšem právo, nebo spíše povinnost zkoumat, jakým způsobem jsou uváděny v činnost zákony, které přijala. Nesmí ovšem soudit osoby a jednání těch, kteří moc vykonávají. Tato pravomoc náleží pouze moci soudní.⁸²

Ačkoli obecně nesmí být moc soudní spojena s žádnou částí moci zákonodárné, existují z tohoto pravidla tři výjimky. Šlechtici by měli být souzeni sobě rovnými, neboť pokud by je soudil lid, přišli by o privilegia, kterými ve státě disponují. Proto by je měla soudit ta část zákonodárného sboru, která je složena ze šlechticů. Další výjimkou jsou případy, kdy je zákon příliš tvrdý, a tak je dána do rukou šlechtické části zákonodárného sboru pravomoc zmírnit tuto přísnost. Třetím případem je dle Montesquieuho situace, kdy občan při plnění veřejných záležitostí poruší právo lidu a dopustí se zločinu. V tomto případě je volený zákonodárný sbor představitel lidu, a tedy žalobcem. Otázkou zde je, před kým by měl uplatnit žalobu, neboť soudní moc je také tvořena lidem a navíc je na nižší úrovni než zákonodárný sbor. Zde Montesquieu odpovídá tak, že by měla ta část zákonodárného sboru tvořená lidem žalovat před částí složenou ze šlechticů, kteří jsou odlišní svými zájmy i vášněmi.⁸³

Z Montesquieuho rozdělení moci vyplývá nemožnost delegovat pravomoci parlamentu na exekutivu. V Anglii toto učení nikdy nepřijali, a tak anglický parlament neměl příliš těžké ve válečných dobách nouze převádět zákonodárnou moc na vládu. Londýnský parlament tak mohl například přijmout v srpnu 1914 „Defence of the Realm Act“, v roce 1920 „Emergency Power Act“ nebo v roce 1939 „Emergency Power (Defence) Act“. Jinak tomu bylo na kontinentě, kde zákonodárce nesměl přenést na exekutivu zákonodárnou moc. Ve Francii se tak Národní shromáždění ani v dobách nouze nevzdalo zákonodárné moci ve prospěch vlády.

⁸¹ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 188.

⁸² Tamtéž, s. 188 – 9.

⁸³ Tamtéž, s. 190-1.

Také v Německé říši bylo toto přenesení protiústavní a Bismarckův pokus zajistit pro císaře v ústavě z roku 1871 zvláštní plné moci ztroskotat na odporu liberálů.⁸⁴

2.2.2 Moc výkonná

Výkonná moc je jednou ze složek státní moci, odlišující se od legislativy a soudnictví. Proč by měla být samostatnou složkou, zdůvodňoval již první z teoretiků dělby moci, John Locke: „Protože zákony, jež jsou dávány najednou a v krátké době, mají stálou a trvalou platnost a potřebují nepřetržitého provádění nebo dozoru, je tedy nutno, aby existovala stále nějaká moc, jež by si hleděla provádění zákonů daných a zůstávajících v platnosti.“⁸⁵

Primárně je nutné vysvětlit, co Montesquieu myslí pod pojmem výkonná moc. Pokud se ještě jednou podíváme na Montesquieuho vymezení: „Druhá moc umožňuje sjednávat mír či vyhlášovat válku, vysílat či přijímat vyslance, zajišťovat bezpečí, zabráňovat vpádům.“, pak je jasné, že pod výkonnou moc řadí Lockovu tzv. federativní moc. Dále zde bude patřit částečně i Lockova prerogativa. Není ovšem možné rozumět pod pojmem výkonné moci administrativu a politické řízení státu, jak tomu rozumí dnešní státověda i běžná politická praxe.⁸⁶ K tomuto závěru došel již J. Jellinek, který uvádí: „Moc výkonná u Montesquieua obsahuje v sobě obměnu toho, co nazval Locke mocí federativní, jest to tedy činnost státu, obrácená navenek. Jasně vniknutí v podstatu správy, tehdy již velice vyvinuté, nelze však ani u něho postřehnouti, proč se mu také veškerá správa rozplývá v provádění zákonů.“⁸⁷

Montesquieu svěruje výkonnou moc do rukou panovníka. „Tato moc musí být v rukou jednoho panovníka, protože tato stránka vládnutí vyžaduje okamžitého provádění rozhodnutí, proto je lépe, je-li v rukou jednoho člověka než v rukou více lidí, naproti tomu všechno, co souvisí s mocí zákonodárnou, je lépe obstaráváno více osobami než osobou jednou.“⁸⁸ Za toto pojetí výkonné moci bude Montesquieu později kritizován. Jellinek například píše, že monarcha je všude východiskem státních funkcí, které jsou s ním trvale ve spojení, aniž by na něm musely nutně záviset, což Montesquieuho učení zcela přehlédlo, a přidělilo monarchovi pouze moc výkonnou, koordinovanou oběma ostatními, což by v praxi odsuzovalo stát k nečinnosti nebo k vnitřnímu boji. Všechn život může v jednotném státě vycházeti pouze z jednoho střediska.

⁸⁴ HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva*. Praha: C.H.Beck, 1998. s. 581.

⁸⁵ LOCKE: *Dvě pojednání o vládě*, s. 209.

⁸⁶ PEŠKA: *Teorie rozdělení státních mocí...*, s. 38.

⁸⁷ JELLINEK: *Všeobecná státověda*, s. 641-2.

⁸⁸ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 188.

Kdyby bylo možno stvořiti v živoucí jednotě, jako jest stát, více takových rovnocenných středisek, byla by důsledkem trvalá anarchie.⁸⁹

Výkonná moc je součástí moci zákonodárné ve své zamezovací pravomoci, což znamená, že se nepodílí na zákonodárném procesu. Není nutné, aby něco navrhovala, vzhledem k tomu, že může vždy odmítnout schválení rozhodnutí (právo veta).⁹⁰ Je významné, že Montesquieu velmi důrazně odmítá, aby výkonná moc diskutovala nebo navrhovala cokoli zákonodárnému sboru, především z toho důvodu, že novější parlamentní zřízení spočívají právě na tom, že výkonná moc (ne však monarcha osobně) – tj. „rádcové“ hlavy státu, vláda či kabinet diskutují a navrhují v zákonodárném sboru všechna možná opatření.⁹¹

Výkonná moc nesmí rozhodovat o vybírání státních příjmů jinak než projevením svého souhlasu, neboť v opačném případě by se stala mocí zákonodárnou. Při rozhodování o státních příjmech musí legislativa rozhodovat rok co rok znovu, pokud by totiž rozhodla jednou pro vždy, výkonná moc by na ní již nebyla závislá a vystavila by se tak ztrátě své svobody. Stejný princip se dle Montesquieuho uplatňuje při rozhodování zákonodárné moci o pozemních a námořních silách, které svěřuje do rukou exekutivy.⁹²

Pokud je legislativou jednou ustanoveno vojsko, pak již spadá pod správu exekutivy, neboť jeho činností je jednat ne rozhodovat. Montesquie tvrdí, že ustavené vojsko si nikdy nebude vážit bázlivého lidu, představovaného zákonodárnou mocí, jako svých důstojníků. Kdyby vojsko záviselo na moci zákonodárné, stala by se vláda vojenskou, v opačném případě by vojsko zničilo vládu nebo vláda oslabilo vojsko.⁹³

Takto by tedy měla vypadat ústava navržená Montesquieum. Zákonodárný sbor by se měl skládat ze dvou částí, které se navzájem svazují svou zamezující pravomocí. Obě dvě jsou pak vázány mocí výkonnou, která je sama omezena mocí zákonodárnou.⁹⁴

2.2.3 Moc soudní

Samostatné pojetí moci soudní se poprvé objevilo v koncepci dělby moci u Montesquieuho, která se tak právě díky tomuto prvku stala vzorem pro budoucí ústavy. Jak Montesquieu tuto moc formuloval a jaké byly její dopady na praxi, ukáže následující podkapitola.

⁸⁹ JELLINEK: *Všeobecná státověda*, s. 726.

⁹⁰ KLOKOČKA: *Ústavní systémy evropských...*, s. 42-43.

⁹¹ PEŠKA: *Teorie rozdělení státních mocí...*, s. 38-9.

⁹² MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 191, KLOKOČKA: *Ústavní systémy evropských...*, s. 42-43.

⁹³ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 192 -3.

⁹⁴ Tamtéž, s. 191.

Vyspělé systémy soudnictví s moderními prvky měly již starověké státy, především Řecko a Řím. S nástupem středověku Evropa ovšem odvrhla antické ideály a pod vlivem silných náboženských a absolutistických tendencí, dala vzniknout „monismu moci“. Silnému monarchovi, který představoval zákonodárce, vykonavatele zákonů i nejvyšší soudní instanci.⁹⁵ Sílící kritika neomezené panovnické moci vedla, v 17. a zejména v 18. století, k teoriím rozdělujícím státní moc. V teoretické rovině dosáhl nejvyššího uznání právě Monestquieu, u nějž soudnictví tvoří samostatnou složku moci.⁹⁶ Soudnictví jako specifická forma činnosti státu, v praktické rovině, je pak spojována až se vznikem moderního státu, v západní Evropě a v USA od 18. – 19. století.⁹⁷

V počátcích vydělování moci soudní jako relativně samostatné, autonomní části státní moci se v historii západoevropského učení o státu vyvinuly v zásadě dvě koncepce, zdůrazňující, že soudnictví jako celek je buďto výrazně odlišné od moci zákonodárné a výkonné, které k sobě mají navzájem blíž, než moc soudí k některé z nich (původní britské pojetí), nebo že soudnictví není nic jiného než specifická činnost výkonné moci (původní francouzské pojetí).⁹⁸

Nezávisle koncipované soudnictví, oddělené od ostatních pilířů státní moci, má svůj historický základ v Anglii, kde se postupně, mnohem dříve než byly propracovány teorie dělby moci, začalo soudnictví považovat za významný nástroj omezení moci panovníka a jeho libovůle.⁹⁹ Jednou z nejvýznamnějších osobností anglické právní historie, spojenou s konfliktem mezi králem a soudní nezávislostí, je Edvard Coke¹⁰⁰, který obhajoval názor, že soudci a právníci jsou jediní, kdo mohou interpretovat právo. Z čehož vycházel i požadavek na rozhodování o platnosti normativních aktů panovníka a parlamentu. Tím by se ovšem soudci ocitli nad zákonodárcem, a to bylo pro absolutistického krále nepřijatelné. Nehledě na skutečnost, že v 17. století nebyli soudci ještě nezávislí. Byli jmenováni králem na základě jeho prerogativy a ten je mohl také kdykoli odvolat. Tento názorový střet ovšem ještě nevyplývá z požadavku vytvoření nezávislého soudnictví, jde v něm spíš o mocenský boj krále a parlamentu. Coke byl členem Dolní sněmovny a svými argumenty se snažil o oslabení královských prerogativ ve prospěch parlamentu.¹⁰¹

⁹⁵ Na této skutečnosti nic nemění ani existence stavovských a poddanských soudů ani právo některých středověkých měst vykonávat soudnictví. PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda. Díl 1, Obecná státověda*. Praha: Linde, 1998. s. 314 – 315.

⁹⁶ PAVLÍČEK: *Ústavní právo a státověda...*, s. 314 – 315.

⁹⁷ Tamtéž, s. 315.

⁹⁸ Tamtéž, s. 316.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ Edvard Coke (1552 – 1634) byl jedním z nejvýznamnějších anglických právníků vůbec.

¹⁰¹ SCHELLE, Karel a kol. *Právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 425; KUKLÍK, Jan; SELTENREICH, Radim. *Dějiny angloamerického práva*. Praha: Linde, 2007. s. 127-8.

Z výše zmíněného tedy vyplývá, že teoretické pojetí nezávislé soudní moci se rozvíjelo, již jako odraz z praxe vycházející snahy po mocenském omezení panovníka, čemuž ostatně odpovídá i skutečnost, že se tak dělo v Anglii, zemi sloužící Montesquieuu za vzor.

Zaměříme tedy nyní svou pozornost na Montesquieuovo pojetí nezávislé soudní moci, která je, na rozdíl od předchozích dvou, jejichž nositeli jsou politické orgány, apolitická.¹⁰² „Nepředstavuje vládu lidí nad lidmi, ale vládu zákonů.“ V hierarchickém žebříčku tak máme postaveny zákony nad lidmi, v tomto případě nad soudce, kteří se tak stanou pouhými bezduchými bytostmi, vyslovujícími slova zákonů.¹⁰³ Montesquieuu těmito slovy neupírá soudcům právo interpretace zákona, avšak omezuje jej. Soudci mají povinnost vykládat právo na základě zákonů a v souladu s nimi, v žádném případě však nemohou zmírňovat nebo zpřísnovat zákonná ustanovení. Tuto pravomoc klade do rukou šlechtické části zákonodárného sboru.¹⁰⁴

Zákonem má být rovněž stanoven způsob, kterým budou soudci z lidu vybíráni do svých úřadů na určité časové období. Soudní moc nesmí být svěřena do rukou doživotního senátu. Vybraní soudci pak vytvoří soudní dvůr, který bude úřadovat tak dlouho, jak to bude nutné.¹⁰⁵ Do protikladu dočasnosti soudních institucí je kladena trvalá platnost vznesených rozsudků, které by se svou váhou měly podobat zákonu. „Kdyby totiž rozsudky byly jen osobním míněním každého soudce, žádný člen společnosti by jasně nevěděl, jaké má k ní závazky.“¹⁰⁶ Tento požadavek v sobě odráží anglický vzor, kdy se v Montesquieuovo soudním systému odráží mnohem více angloamerický právní systém, založený na precedenčním principu než systém kontinentální.

Na základě již dříve zmíněné skutečnosti o nutnosti soudit šlechtice šlechtici (viz. kapitola 2.2.1) lze dovodit, že Montesquieuu předpokládal stavovské soudnictví.¹⁰⁷

Významným právem, které klade do rukou obžalovaného, je volba soudce, nebo alespoň možnost odmítnutí části soudcovského sboru.¹⁰⁸

Za pomoci teoretického odkazu se v době osvícenectví začalo samostatné soudnictví vydělovat z exekutivy. Dělo se tak ovšem velmi pomalu, běžná soudní praxe se novými teoriemi nedala snadno vyvést ze zajetých kolejí. Soudcovská nezávislost se měla stát základem povolání soudce a symbolem jeho statusu. Osvobodit se od příkazů panovníka neznamenal jen oddělit se od jeho administrativy, ale také podrobit jí soudní kontrole. Monarcha tak postupně ztrácel

¹⁰² KRSKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 333.

¹⁰³ Blíže tuto myšlenku Montesquieuu rozvádí ve třetí kapitole šesté knihy *O duchu zákonů*. MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 95-6.

¹⁰⁴ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 190; KLOKOČKA: *Ústavní systémy evropského...*, s. 42-43.

¹⁰⁵ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 184.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 185.

¹⁰⁷ RÖD: *Novověká filosofie. II...*, s. 214-5.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 214-5.

pravomoc mocenskými výroky zasahovat do právních výroků své justice, a to již nejen z důvodu větší odborné kvalifikace soudců v právních záležitostech.¹⁰⁹

Emancipace soudnictví a s ní související soudcovská nezávislost nebyly ovšem přijímány bez výhrad. Například Cesare Beccaria¹¹⁰ viděl v ničím neomezené soudcovské interpretaci práva nebezpečí pro svobodu občanů. Soudce by se dle něj neměl stavět na základě své dovedností interpretovat právo do pozice zákonodárce. Jediný, kdo podle jeho názoru může vykládat zákony, je panovník. Soudci pak pouze přísluší zjistit, zda se vyšetřovaný dopustil nebo nedopustil činu, který je v rozporu se zákonem.¹¹¹

V boji o zákaz interpretace zákonů soudci na kontinentě zvítězili. V Anglii se naproti tomu přihlásili k „zlatému pravidlu“ výkladu zákonů, k doslovné interpretační metodě, a přenechali odpovědnost za nejasnosti zákona parlamentu.¹¹²

Pokud tedy pro shrnutí původní Montesquieuho doktríny dělby moci využijeme interpretace Jiřího Baroše, pak dojdeme ke konstatování, že původní teorie byla založena na představě, že pro ustanovení a udržení politické svobody musí být vláda rozdělena do tří složek, přičemž každé z nich musí odpovídat určitá funkce, zároveň ale žádná z těchto složek nesmí zasahovat do funkcí dalších dvou složek. Tři samostatné vládní orgány pak musí být od sebe navzájem oddělené a to i funkčně, žádná osoba z jedné vládní složky nesmí být členem jiné složky. Pokud budou tyto principy dodržovány, bude podle původní doktríny dělby moci každá složka vlády zadržovat arbitrární výkon moci složkami ostatními. Pouhá existence několika autonomních orgánů se specifickými funkcemi je podle ní dostatečným zamezením hrozby koncentrace moci. Problémem této původní teorie ovšem spočívá v tom, že nedokáže řešit situaci, kdy jedna složka moci překračuje svou pravomoc a vykonává neoprávněně svou moc zasahováním do funkcí dalších větví.¹¹³

Montesquieuho teorie dělby moci, jak bylo zjištěno již v průběhu 17. století, nemohla být realizována, a proto bylo třeba najít vhodnou alternativu, která by ovšem zachovala přitažlivé rysy této doktríny. To nastalo, jak ukáže následující kapitola včleněním principu brzd a rovnováh, kdy ke každé složce vlády byla dána pravomoc vykonávat jistý stupeň přímé kontroly nad složkami ostatními tím, že každá z nich byla autorizována hrát určitou roli ve výkonu funkcí dalších dvou. Základní myšlenka rozdělení funkcí vlády vlastní doktríně dělby moci zůstala zachována,

¹⁰⁹ HATTENHAUER: *Evropské dějiny práva*, s. 446 – 7.

¹¹⁰ Cesare Beccaria (1738 – 1794) byl italský filozof a ekonom.

¹¹¹ HATTENHAUER: *Evropské dějiny práva*, s. 447.

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ BAROŠ, Jiří. *Dělba moci jako nástroj...*, s. 14.

modifikována byla jen tím, že každá z větví vlády může vykonávat jistý díl autority ve všech třech funkcích vlády.¹¹⁴

¹¹⁴ BAROŠ, Jirí. Dělbba moci jako nástroj ..., s. 15.

3 Osvícenský koncept podílející se na utváření státní moci v dějinách

Předešlá kapitola představila utváření teoretické koncepce dělby státní moci v období osvícenství. Význam tohoto tripartitního dělení státní moci je ovšem především ve svém dopadu na formování států v 18. a 19. století. Montesquieho *Ducha zákonů* znala řada významných panovníků a státníků. Následující kapitola tak představí útržky z dějin tří států, Ruska, Spojených států amerických a Francie, v nichž se zaměří právě na dobovou reflexi Montesquieho díla.

Vydání Montesquieho knihy *O duchu zákonů* se stalo dobovou senzací. Během pouhého roku a půl vyšla tato kniha ve 22 vydáních v různých evropských jazycích.¹¹⁵ „Koncem 18. století se dělba moci stala jakýmsi evangeliem politické svobody a zároveň umíráčkem despotismu. Naplňovala nadšením zejména liberály v řadách aristokratů, protože šlechtě, odsunuté od řízení veřejných věcí, nabízela prostředek, jak získat legitimní díl vlivu.“¹¹⁶

Skutečnost, že teorie dělby moci nebyla ještě v 17. století předmětem politické pozornosti, potvrzuje James Madison, který uvádí, že ústavy Rhode Islandu (1663) a Connecticutu (1641) vznikly před tímto okamžikem.¹¹⁷

3.1 Rusko – osvícené samoděržaví

Montesquieho dílo *O duchu zákonů* se stalo „modlitební knihou“ ruské carevny Kateřiny II. Veliké (1729-1796), která jej z velké části převzala do svého nikdy nerealizovaného reformního plánu.¹¹⁸

Kateřina II. byla osvícensky vzdělanou panovnicí, což se odráželo v jejích politických názorech, které ráda deklarovala navenek, především mezi osvíceneckými učiteli. Byla známá svými kontakty s předními osvícenskými mysliteli západní Evropy, mezi které patřil Voltaire, Denis Diderot, nebo Jean le Rond d'Alembert.¹¹⁹ Kateřina II. byla ovšem carevnou Ruska, země,

¹¹⁵ ŠVANKMAJER, Milan. *Kateřina II. Lesk a bída impéria*. Praha: Lidové noviny, 2001. s. 86.

¹¹⁶ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, str. 335.

¹¹⁷ HAMILTON, JAY, MADISON: *Lísty federalistů...*, Federalista č. 47.

¹¹⁸ RÖD: *Novověká filosofie. II...*, s. 210-11.

¹¹⁹ ŠVANKMAJER: *Kateřina II. Lesk...*, s. 93.

kde bylo možné o osvěcenských myšlenkách debatovat nebo psát, nikoli se je snažit realizovat. Právě z důvodů protichůdnosti jejích prezentovaných názorů a skutečné politiky, jsou historiky tyto její osvěcenské názory vnímány jako pouhá póza.¹²⁰

Za vrchol osvěcenského zákonodárství Kateřiny II. je považována tzv. „*Velká instrukce*“ (*Bolšoj nakaž*), která poprvé vyšla v červenci 1767. Jde o největší Kateřinino literární dílo. Nejedná se o myšlenkově originální práci, místy jde až o doslovnou kompilaci z děl evropských osvícenců, kdy základní pilíř tvoří Montesquieuho dílo *O duchu zákonů*¹²¹. Kateřina tuto skutečnost ovšem nijak neskrývala, francouzskému učenci d’Alembertovi se otevřeně napsala: „Uvidíte, jak jsem v zájmu své říše obrala prezidenta Montesquieua, aniž jsem se o něm zmínila: doufám, že – dívá-li se ze záhrobí na moji práci – mi odpustí tuto literární loupež pro blaho dvaceti milionů lidí... Tolik miloval lidstvo, že nebude přece formální. Jeho spis je mou modlitební knihou.“¹²² *Velká instrukce* se měla stát podkladem pro nový zákoník říše, který by poddaným udělil přirozená práva a zrušil nevolnictví.¹²³

Velká instrukce vzbudila v Evropě velký rozruch. Kateřinin zákonodárný projekt, s její podporou, dosáhl během několika let dvaceti tří vydání v různých evropských jazycích. Evropská osvěcenecká veřejnost obdivovala odvalu, s níž carevna přistoupila ke změnám, které měly výrazně zrychlit tempo civilizačního vývoje ruského impéria. Nadšení vyvolávaly zejména carevniny úvahy o nezadatelných lidských právech na osobní svobodu a proklamování stejných práv všech lidí. Voltaire označil *Velkou instrukci* za „nejnádhernější monument [18.] století“. K popularitě jejího spisu přispěla i skutečnost, že její francouzské vydání bylo dáno ve Francii na index. Francie ovšem nebyla jedinou zemí, kde bylo toto dílo přísně střeženou tiskovinou, paradoxně tomu tak bylo i v Rusku, kde jej směli číst jen nejvyšší státní úředníci. Carevna si tak nejspíš sama dobře uvědomovala nebezpečnost své sbírky názorů evropských osvícenců pro ruskou samoděržavnou říši.¹²⁴

Roku 1767 svolala Kateřina velkou zákonodárnou komisi, která měla vypracovat na podkladě *Velké instrukce* nový zákoník. K jednání zákonodárné komise se sjelo do Moskvy celkem 564 delegátů (208 města, 167 svobodní rolníci, 28 centrální úřady, 161 šlechta). Zastoupeno ovšem nebylo 90% populace ruské říše, kterou tvořilo nevolné rolnictvo. Nicméně díky tomu, že carevna nepověřila kodifikačním dílem odborníky, svítla naděje malé skupince osvícenců v Petrohradě, kteří doufali v prosazení ideálů *Velké instrukce*.¹²⁵

¹²⁰ ŠVANKMAJER: *Kateřina II. Lesk...*, s. 85- 86.

¹²¹ Části díla jsou obsaženy v 250 z celkového počtu 524 článků *Velké instrukce*.

¹²² ŠVANKMAJER: *Kateřina II. Lesk...*, s. 85- 86.

¹²³ Tamtéž.

¹²⁴ Tamtéž, s. 86.

¹²⁵ ŠVANKMAJER: *Kateřina II. Lesk...*, s.89; HATTENHAUER: *Evropské dějiny práva*, s. 434.

Zákonodárna komise potřebovala celý rok na to, aby projednala první kapitolu nového zákoníku. Dál se nedostala, neboť v lednu 1769 ji carevna „na neurčito“ odročila, pod záminkou začínající války s Tureckem. Její práce tím však nadobro skončila. Některé výbory Zákonodárné komise sice pracovaly dál, ale i ty byly nakonec (1774) zrušeny, aniž dosáhly významnějších výsledků.¹²⁶

Velká instrukce byla pokusem o legalizaci základních občanských a lidských práv v podmínkách samoděržaví, jehož nedotknutelnost je v její instrukci výslovně stanovena: „Panovník je samovládny, neboť žádná jiná moc, než (ta) kterou reprezentuje, nemůže shodně působit s prostorem tak velkého státu (jakým je Rusko).“ Celý tento předpoklad bylo jednoznačně nemožné realizovat, a tak se s tichým zapomněním ruské samoděržaví nakonec vzdalo evropských „osvíceneckých idejí“ ve prospěch reality své moci.¹²⁷

3.2 Spojené státy americké – staré myšlenky v novém pojetí

Spojené státy americké, stát, který své dějiny začal psát v 18. století, potřeboval své základy opřít o myšlenky, které již dříve ovlivnily svět směrem, kterým se on sám hodlal vydat.

Ústava Spojených států amerických z roku 1787 je první psaná ústava moderního státu, která se stala vzorem pro liberální státy 19. století. (Rovněž československá ústava z roku 1920 byla z části ovlivněna americkou ústavou.) Na rozdíl od předešlých dokumentů, vydaných v souvislosti s válkou za nezávislost, bezprostředně reagujících na revoluční cíle, se jedná o písemnost zaměřující se na budoucí vytvoření stabilizovaného ústavního a politického systému.¹²⁸

Po vyhlášení nezávislosti byla tvůrci Ústavy, jakožto forma vlády, ve které moc přísluší lidu a ten jí vykonává prostřednictvím volených zástupců, vybrána republika. Tato forma vlády totiž také nejlépe odpovídala celkové myšlenkové koncepci revoluce, neboť v sobě odrážela ideji odtržení se od starého těžkopádného světa plného neřesti a směřování k občanské společnosti plné ctnosti. Zřízení republiky tak ve své příčině neznamenalou pouhé odmítnutí monarchie, ale představovalo i morální aspekt vytvoření nového světa.¹²⁹

¹²⁶ ŠVANKMAJER: *Kateřina ...*, s. 91.

¹²⁷ Tamtéž, s. 86-7.

¹²⁸ BLAHOŽ, BALAŠ, KLÍMA: *Srovnávací ústavní právo*, s. 104.

¹²⁹ RÁDKOVÁ, Adéla. *Filozofická východiska americké ústavy*. Diplomová práce. Olomouc 2013. s. 33.

Obhajobě republikánského zřízení, jehož představiteli byly v dějinách především malé antické státy a italské republiky, se věnoval Alexander Hamilton ve *Federalistovi* č. 9. Kde proti kritikům tohoto zřízení, které v historii neobstálo, uvedl, že v politické vědě došlo k pokroku, který již dokáže vysvětlit mnohé principy, které byly v antice neznámé, nebo nedokonale pochopené. Proto již existují účinné způsoby, jak zachovat vynikající přednosti republikánské vlády a zároveň zmenšit její nedostatky nebo se jim vyhnout. Mezi zmíněné principy zařadil: vyvážené rozdělení moci do samostatných složek, vytvoření rovnováhy a kontroly v zákonodárství, zřízení soudních dvorů složených ze soudců, zastávajících své úřady po dobu bezúhonnosti, zastoupení občanů v zákonodárném sboru poslanci, které si sami zvolili.¹³⁰

Tvůrci *Deklarace nezávislosti* (4. 7. 1776) a Ústavy nebyli, co se filozofických myšlenek týče, originálními mysliteli. Oba dokumenty byly vytvořeny eklekticky z mnoha různých myšlenkových zdrojů. Přesto, že těchto zdrojů bylo mnoho, dají se obecně shrnout do několika skupin, kdy například Bernad Bailyn je rozdělil na antické filozofy, myslitele období osvícenectví, anglické právníky, myslitele puritanismu a skupiny autorů, kteří publikovali na počátku 18. století a zabývali se britskou politikou. Z politických myslitelů období osvícenství pak nejvíce ovlivnili podobu Americké ústavy John Locke a Charles Luise Montesquieu.¹³¹

Články tří tvůrců americké ústavy A. Hamiltona, J. Madisona a J. Jaye, shrnuté v díle s názvem *Listy Federalistů* (*The Federalist Paper*), které bylo prvním psaným komentářem k Ústavě a zároveň její politicky motivovanou obhajobou, jsou plné citátů z Montesquieho. Autoři *Federalisty* se inspirovali Montesquieuho myšlenkami, zejména pokud šlo o garance individuální svobody, o dělbu moci a o federalismus.¹³² U dělby moci pak zdůrazňovali zejména funkci moci soudní, která má kontrolovat exekutivu a legislativu.¹³³

O vlivu Montesquieuho učení na politické zřízení Spojených států amerických se zmiňuje i Jellinek, který uvádí, že „americký president byl vytvořen vědomě dle vzoru anglického krále. Soustředění moci výkonné v gouverneuru každé jednotlivé kolonie, existující již pod panstvím anglickým, a Montesquieuovo učení o prospěšnosti toho, aby výkonná moc byla spojena v ruce jednotlivcově, vedlo k tomu, že v republice se objevuje postavení ředitele státu podobno monarchickému, a že se v Americe ukazuje analogické divadlo jako v Římě, kde republika ponechala pro nové magistráty rozsah královských vladařských oprávnění.“¹³⁴

¹³⁰ HAMILTON, JAY, MADISON: *Listy federalistů...*, Federalista č. 9.

¹³¹ RÁDKOVÁ: *Filozofická východiska americké...*, s. 24.

¹³² KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 336.

¹³³ SYLLABA, Theodor. *Dějiny politických filozofií (Politické filozofie od antiky do konce 20. století)*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. s. 137.

¹³⁴ JELLINEK: *Všeobecná státověda*, s. 779 – 80.

Klíčovou skutečností, kterou je třeba si uvědomit, je nutnost dotvoření teorie dělby moci tak, aby byla využitelná v praxi. Její teoretická podoba obsažena ve spise *O duchu zákonů* totiž nemohla v praxi bez úprav obstát. Americkou ústavou byl v tomto směru vytvořen daleko sofistikovanější systém, než kdy předvíдалa Montesquieuho teorie.¹³⁵ Teorii dělby moci tak dotvářeli nejprve autoři americké *Deklarace nezávislosti* Thomas Jefferson a Benjamin Franklin a po nich tvůrci americké ústavy z roku 1787 Alexander Hamilton, James Madison, John Jay, Rufus King, Benjamin Franklin, John Adams a Henry Lee.¹³⁶ Na problematiku uplatnitelnosti teorie dělby moci, tak jak jí formuloval Montesquieu, naráží Thomas Jefferson již v *Poznámkách o státě Virginii*: „Všechny vládní moci, zákonodárná, výkonná a soudní, končí v rukou zákonodárného orgánu...stejně Shromáždění, které ustavilo vládu, položilo její základy na tom, že zákonodárná, výkonná a soudní složka budou navzájem odděleny a samostatné, aby žádná osoba nemohla současně vykonávat více těchto mocí. Mezi jednotlivé pravomoci však nebyla postavena žádná překážka.“¹³⁷ Při realizaci naprostého oddělení mocí bez účinného mechanismu kontroly by došlo k despotismu zákonodárné moci, jakožto nejsilnější složky moci.¹³⁸

James Madison se tedy ptá: „K jakému vhodnému opatření se nakonec uchýlíme, abychom v praxi zachovali dělbu moci mezi jednotlivými složkami, tak jak jí určuje Ústava?“ A zároveň odpovídá: „Problém musí být odstraněn takovým vnitřním uspořádáním vlády, v němž by se jednotlivé složky navzájem udržovaly v patřičných mezích prostřednictvím vzájemných vztahů.“¹³⁹ Rozpracování teorie dělby moci tedy spočívalo zejména v tzv. *principu brzd a rovnováh* (checks and balances), podle něhož jednotlivé, oddělené a na sobě nezávislé státní moci, tj. moc zákonodárná (Kongres – definována v článku I. Ústavy Spojených států amerických), výkonná (prezident - definována v článku II. Ústavy Spojených států amerických) a soudní (Nejvyšší soud - definována v článku III. Ústavy Spojených států amerických), vykonávají jistý stupeň přímé kontroly nad složkami ostatními tím, že každé je dána pravomoc k výkonu určitých funkcí dalších dvou složek.¹⁴⁰ Jak uvádí James Madison ve *Federalistovi* č. 47: „Nahlédneme-li do ústav jednotlivých států Unie, shledáme, že nejsou jednotlivé složky moci ani v jednom případě zcela oddělené a samostatné.“¹⁴¹ Ve *Federalistovi* č. 48 dodává, že oddělení moci, které Montesquieu považoval za podstatné pro svobodnou vládu, „nemůže být v praxi

¹³⁵ KUKLÍK, SELTENREICH: *Dějiny angloamerického práva*, s. 385.

¹³⁶ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 336.

¹³⁷ HAMILTON, JAY, MADISON: *Listy federalistů...*, Federalista č. 48.

¹³⁸ Tamtéž.

¹³⁹ Tamtéž, Federalista č. 51.

¹⁴⁰ BLAHOŽ, BALAŠ, KLÍMA: *Srovnávací ústavní právo*, s. 104.

¹⁴¹ HAMILTON, JAY, MADISON: *Listy federalistů...*, Federalista č. 47.

zachováno v náležitě míře, nebudou-li tyto složky spojeny a promíseny natolik, že každá z nich bude mít k dispozici prostředky ústavního dozoru nad ostatními.¹⁴²

Lze říci, že tradiční tripartitní doktrína, navržená Montesquieuem, se plně a trvale realizovala právě v americkém modelu rozdělení státní moci.¹⁴³ Tento názor zvýraznila i úloha Nejvyššího soudu USA, který vznikl v roce 1803 jako „strážce ústavnosti“. Naproti tomu evropské ústavní modely (zejména kontinentální) chápaly dělbou moci především jako bipolaritu mezi mocí zákonodárnou a výkonnou (viz. Francie níže).¹⁴⁴

S praktickým fungováním ústavy, významně souvisí právě Nejvyšší soud USA, který roku 1803 v případě *Marbury versus Madison* poprvé¹⁴⁵ uplatnil již zmíněný systém brzd a vyvážení a začal tak kontrolovat výkonnou a zákonodárnou moc. V uvedeném případě došlo k problému s pověřením nových soudců, kteří byli k výkonu svých funkcí zmocněni prezidentem Johnem Adamsem. Nicméně v souvislosti s koncem jeho volebního období nestihla být tato pověření doručena všem soudcům včas, mimo jiné i Williamu Marburymu. Nový prezident Thomas Jefferson rozhodl, že ministr James Madison má nedoručená pověření zamítnout. W. Marbury se odmítl smířit se ztrátou svého nového budoucího postu a podal u Nejvyššího soudu žádost o udělení pověření navzdory Jeffersonovu rozhodnutí. Tuto žádost podal na základě zákona zvaného „Judiciary Act of 1789“, kterým Kongres přidělil Nejvyššímu soudu pravomoc vydávat rozhodnutí v takovýchto případech. Nejvyšší soud rozhodl, že W. Marbury sice právo na své pověření má, ale ani Nejvyšší soud nemůže (jak to původně vyplývalo ze zákona „Judiciary Act of 1789“) donutit T. Jeffersona ani J. Madisona, aby pověření W. Marburymu udělil. Tato pravomoc Nejvyššímu soudu totiž nebyla udělena Ústavou. Zákon, na jehož základě se tedy W. Marbury dovolával svého práva, byl Nejvyšším soudem označen za protiústavní. Šlo o první případ, kdy Nejvyšší soud označil nějaký zákon za protiústavní.¹⁴⁶

Georg Jellinek ve své *Všeobecné státovědě* uvádí, že francouzská revoluční *Deklarace lidských práv* z roku 1789 byla vypracována podle „*Bill of Rights*“, listiny obsažené v ústavě Virginie (1776) a v dalších ústavách. A při hodnocení amerických a francouzských dokumentů dospívá Jellinek k závěru, že Amerika získala světový primát ve svobodném zákonodárství. Francie dala světu *Deklaraci* „...která v průběhu dalších revolučních a restauračních aktů zůstala více přáním, než

¹⁴² HAMILTON, JAY, MADISON: *Listy federalistů...*, Federalista č. 48.

¹⁴³ Blíže k tomuto: HAMILTON, JAY, MADISON: *Listy federalistů...*, Federalista č. 47 a následující.

¹⁴⁴ KLÍMA: *Encyklopedie ústavního práva*, s. 132.

¹⁴⁵ Slovo poprvé je zde vztahováno k prvnímu uplatnění tohoto principu Nejvyšším soudem USA, nikoli k první aplikaci principu soudního přezkoumání (judicial review), ten byl prosazován a v některých státech zaveden již před rokem 1803. KUKLÍK, SELTENREICH: *Dějiny angloamerického práva*, s. 545.

¹⁴⁶ VODIČKOVÁ, Helena. *Ústava USA*. Bakalářská práce. Praha 2010. s. 37-38.

právem. Bez Ameriky, bychom možná měli filosofii svobody, nikdy však zákonodárství, které tuto svobodu garantuje.¹⁴⁷

3.3 Francie – dělba moci ve spárech revoluce

Montesquieu nazývá v *Duchu zákonů* Francii „nejkrásnější monarchií světa“, zároveň je ovšem přesvědčen, že Francie jeho doby nemá daleko k despotii, a tak i naprosté ztrátě svobody. Francii tak není přiznáno ústřední postavení v *Duchu zákonů*, přesto je její význam jasně znatelný.¹⁴⁸

Ve Francii se Montesquieuho myšlenkám dostalo první významné recepce prostřednictvím odkazu americké války za nezávislost v období Velké francouzské revoluce.¹⁴⁹ Tuto tezi shodnou s Jellínekovým konstatováním, že „francouzská revoluce přejímá (roz. co do ústavy) americkou ideu“, podrobuje kritice Knapp, který tvrdí, že „americká ústava je vybudována na základní myšlence trojdílnosti státní moci, která vznikla ve Francii a jejímž autorem byl Montesquieu. Tuto základní teoretickou myšlenku tedy neimportovala Francie z Ameriky, ale naopak Amerika z Francie.“ Knapp ovšem nedostatečně reflektuje historický vývoj. To, že Montesquieuho myšlenky byly vzorem pro federalisty, kteří je následně rozvedli a doplnili o pojem brzd a rovnováh, je skutečností, která velmi ovlivnila Montesquieuho recepci na domácí půdě. Jinými slovy, Montesquieuho koncepce rozdělení státní moci se sice zrodila ve Francii, ale musela se dostatečně obhájit na americkém kontinentě, aby byla následně reflektována v období Velké francouzské revoluce. S Knappovým konstatováním, že „události v Americe a události ve Francii byly historicky paralelním produktem téhož historického a politického klimatu vzhledem k tehdejší možnostem a rychlosti komunikace“, nelze souhlasit. Události jsou od sebe v rozmezí let nikoliv týdnů či měsíců.¹⁵⁰ Navíc někteří významní američtí politici bezprostředně spjatí s revolučními událostmi i právními dokumenty té doby navštívili bezprostředně po konci americké války za nezávislost Francii, kde šířili myšlenky americké revoluce. Vzájemným vztahem Američanů a Francouzů v období mezi revolucemi se zabývá například historik Paul Johnson.¹⁵¹

¹⁴⁷ KLOKOČKA: *Ústavní systémy evropských ...*, s. 58.

¹⁴⁸ DOHNÁLKOVÁ: *Montesquieu a nejkrásnější monarchie*, s. 13-4.

¹⁴⁹ ŠAMALÍK, F. *Počátky moderního konstitucionalismu*. In KUNC, Jiří, PINC, Zdeněk. *Demokracie a ústavnost*. Praha: Karolinum, 1996. s. 37.

¹⁵⁰ KNAPP: *Velké právní systémy...*, s. 92-3.

¹⁵¹ JOHNSON, Paul. *Dějiny amerického národa*. Praha: Academia, 2000. s. 177- 182.

Francouzské Ústavodárné národní shromáždění vydalo 26. srpna 1789 *Deklaraci práv člověka a občana*, první krok k vytvoření francouzské ústavy. Historik Albert Soboul označil tuto *Deklaraci* za „úmrtí list starého režimu“.¹⁵² Vydání tohoto dokumentu bylo inspirováno jak myšlenkami významných francouzských osvícenců, tak *Deklarací nezávislosti*. *Deklarace* obsahuje sedmnáct článků. Pro otázku dělby moci je nejvýznamnější článek šestnáct, který zní: „*Společnost, ve které záruka práv není zajištěna a ve které rozdělení moci není zavedeno, nemůže o sobě říkat, že má ústavu.*“¹⁵³ Dělbá moci je zde tedy uvedena jako nutný předpoklad pro vznik ústavy, což z ní činí základní princip ústavnosti. Deklarace ve Francii platí dosud, naposledy byla potvrzena francouzskou ústavou z roku 1958.¹⁵⁴

Pro francouzské politiky a politické spisovatele, pro lidi Ústavodárného shromáždění a uznávané žáky Montesquieuho, jako byli Sieyès, Destutt de Tracy, Benjamin Constant či Laboulaye, měla dělba moci nesmírný význam. Třikrát se Ústavodárné shromáždění vyslovilo v její prospěch na úkor parlamentarismu, po kterém tolik toužili Mirabeau nebo Danton.¹⁵⁵

Ústava z roku 1791 zavedla nejen princip svrchovanosti lidu, ale vytvořila i první model konstituční monarchie. Ústava sama se charakterizovala jako „representativní“ a stanovila, že „representanty“ jsou zákonodárné sbory a král. K těmto reprezentantům patřila i moc soudní (volení soudci, ale věcně a osobně nezávislí), ačkoliv nebyla pod reprezentanty výslovně uvedena.¹⁵⁶ Zákonodárná moc, jejímž představitelem bylo Národní shromáždění, byla již nadřizena moci výkonné, sice ještě monarchisticky pojaté, ale již podřizené zákonu. Nové Zákonodárné shromáždění, složené ze sedmi set čtyřicet pěti poslanců, mělo být voleno na dva roky dvojími censovními volbami a král neměl moc je rozpustit. Co se moci soudní týče, vznikly nové soudy, které měly dodržovat záruky ve prospěch obžalovaného, předvolání k soudu během dvaceti čtyř hodin po zatčení, veřejné rozsudky, povinnou obhajobu advokátem apod. Soudcové byli voleni z kvalifikovaných právníků. Pro každý kanton byl ustanoven smírčí soudce. Vrcholem soudní hierarchie byly dva národní tribunály, kasační soud a Nejvyšší národní soud, který měl řešit přestupky ministrů. I tyto instance byly nezávislé na králi. Revoluční dění ovšem zapříčinilo, že některé představy a ideály Ústavy zůstaly pouze na papíře.¹⁵⁷

V květnu 1793 vystoupil v Konventu Robespierre s ostrou kritikou principu dělby moci v duchu myšlenek politického filozofa Jeana Jaquese Rousseau (1712-1788). Rousseau byl

¹⁵² *Revoluční matrix: O revolucích s historikem JIŘÍM HANUŠEM*. In Revue Proglas 8/2002 [online, cit. 12. července 2014]. Dostupné z <www.cdk.cz/rp/clanky/78/revolucni-matrix/>

¹⁵³ PAVLÍČEK: *Ústavní právo a státověda...*, s. 285.

¹⁵⁴ KNAPP: *Velké právní systémy...*, s. 92-3.

¹⁵⁵ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 336-7.

¹⁵⁶ KLOKOČKA: *Ústavní systémy evropských...*, s. 53.

¹⁵⁷ *Revoluční matrix: O revolucích s historikem JIŘÍM HANUŠEM*. In Revue Proglas 8/2002 [online, cit. 12. července 2014]. Dostupné z <www.cdk.cz/rp/clanky/78/revolucni-matrix/>

zastáncem přímé demokracie, vlády lidu. S ohledem na nemožnost dělitelnosti vůle lidu nemohl být dle něj rozdělen ani výkon státní moci. Vycházejí z těchto myšlenek, jakobínská diktatura upustila od principu dělby moci. 21. září 1793 byla ve Francii vyhlášena republika.¹⁵⁸ Nová Ústava z roku 1793 byla pak inspirována Robbespierreovým *Návrhem Prohlášení lidských a občanských práv*, v němž se lze dočíst v čl. 4: „Rovnost práv je zřízena přírodou.“ a v čl. 6 o svobodě, že „její zásadou je příroda a záštitou zákon“. Uvedené citace vycházejí z Rousseuova názoru, že svobodu a rovnost zajišťuje příroda, ne dělba moci.¹⁵⁹ V Ústavě tak byla koncentrována veškerá rozhodující pravomoc do rukou zákonodárního sboru, který volil svůj výkonný výbor, teoreticky parlamentu podřízený a na něm závislý.¹⁶⁰ Vláda jakobínského Konventu byla negativní zkušeností zneužití moci státním orgánem.¹⁶¹ Ústava z 22. srpna 1795 se tak již opět vrací k aplikaci posvátného dogmatu *Ducha zákonů* a po ní již všechny další francouzské ústavy. Až Ústava z roku 1875 od něj upouští.¹⁶²

K prosazení liberálních hodnot, formovaných revolucí, se zdálo příhodné nastoupení Ludvíka XVIII. na trůn. Henri-Benjamin Constant de Rebecque¹⁶³ jej vítal jako nositele liberálních hodnot, ale byl zklamán. A tak po Napoleonově návratu souhlasil s vypracováním návrhu liberální ústavy, ta sice nikdy nevstoupila v platnost, podnítila ovšem Constanta k zformulování *Základních principů politiky, jež mohou být použity pro všechny zastupitelské vládní systémy a zvláště pro současnou francouzskou ústavu*. Tři týdny po zveřejnění spisu byl Napoleon definitivně poražen. *Základní principy* se však staly vyznáním raného evropského liberalismu. Constant zde vypočetl dosud nesplněné požadavky k naplnění individuální svobody, mezi které zařadil mimo jiné porotní soudy a nezávislost soudců.¹⁶⁴

Soudci měli jako neutrální instance nalézat právo ve vztahu státu a společnosti i mezi občany. Neměli již být služebníky či úředníky panovníka, nýbrž měli stát nad státní službou. Proto musely být v trestním řízení od sebe odděleny dvě funkce: soudcovská, neutrální, a státní, vznášející obžalobu, která byla přidělena nově zřízené instanci státního návladního. Stejně tak od sebe musely být odděleny moc soudcovská a správa. Soudcovská nezávislost měla institucionálně zajistit práva na obranu občana vůči státu. Soudce měl soudit jedině podle práva a svého

¹⁵⁸ OROSZ, Ladislav, SVÁK, Ján, BALOG, Boris: *Základy teorie konstitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex 2011. s. 457.

¹⁵⁹ SYLLABA: *Dějiny politických filozofií*... s. 137.

¹⁶⁰ Tato konstrukce vztahu mezi legislativou a exekutivou vycházela z Rousseauovy filozofie. KLOKOČKA: *Ústavní systémy evropských...*, s. 54-55.

¹⁶¹ GERLOCH, A. *Právní stát v minulosti a v současnosti*. In KUNC, Jiří, PINC, Zdeněk. *Demokracie a ústavnost*. Praha: Karolinum, 1996. s. 44.

¹⁶² KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 337.

¹⁶³ Henri-Benjamin Constant de Rebecque (1767-1830) byl francouzský spisovatel a politik švýcarského původu.

¹⁶⁴ HATTENHAUER: *Evropské dějiny práva*, s. 507.

svědomí. Velkým vzorem byla pro státy kontinentu anglická porota, kdy o vině a trestu rozhodují laici.¹⁶⁵

Instituce porotního soudu vzbudila v období revoluce pochybnosti. Málo vzdělaní porotci z lidu se pod vlivem vzrušených lidových nálad příliš snadno odvolávali na své svědomí a ve jménu iracionálního pocitu spravedlnosti ignorovali garance procesního práva. U porotního soudu tak byly časté justiční omyly. V Ústavě z roku 1791 zakotvený porotní soud vyvolal zklamání. Již deset let po zavedení porotních soudů došlo k vystřízlivění z idealistických představ. Roku 1804 uveřejnil M. Gach, prezident zemského soudu v departementu Lot, velmi ostrou kritiku francouzských porotních soudů: „Domnívá se někdo, že by takový duch pospolitosti u Angličanů obstál bez souboru politických institucí? V zemi (jako je Francie), v níž se instituce porotního soudu ustavičně ruší, kde je porušována svoboda soudů, kde jsou obžalovaní stavěni před zvláštní soudy, nemůže takový duch vzniknout.“ Ústředním problémem celého laického soudnictví se tak stala otázka, zda má být zákon bezpodmínečně závazný i pro porotce. Constant oponoval důvěrou ve zdravý občanský rozum.¹⁶⁶

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 509.

¹⁶⁶ HATTENHAUER: *Evropské dějiny práva*, s. 509 – 10.

4 Dnešní interpretace Montesquieuho

Ve 20. století přišli odborníci z oblasti veřejného práva s novou interpretací Montesquieuho ústavní teorie, šlo zejména o G. Jellineka a P. Labanda v Německu a Esmaina, Duguita a Carré de Malberga ve Francii. Podle této interpretace je teorie dělby moci principem uspořádání, resp. celkové struktury mocenského aparátu, který spočívá na absolutním oddělení tří složek moci, přičemž každé z nich je svěřen výkon pravomocí pouze jedné ze složek moci. Tyto složky se vzájemně neovlivňují, není mezi nimi žádný vztah. Nepostačuje moci pouze neztotožňovat, ale je nezbytná jejich absolutní funkční i organická oddělenost.¹⁶⁷

Na tomto místě se jeví vhodným upozornit na termíny, které jsou v souvislosti s dělbou moci používány, avšak nedostatečně odlišeny. Těmito termíny jsou „rozdělení moci“ a „oddělení moci“. Rozdělením moci se myslí rozdělení na jednotlivé složky státní moci, jako např. zákonodárná, výkonná a soudní. Naproti tomu pojem oddělení moci vyjadřuje samostatnost jednotlivých složek moci, jejich vzájemnou nezávislost. Dohnálková ve své knize uvádí, že Montesquieu sám o termínu „oddělení moci“ nikde nemluví, používá pouze výraz „rozdělení moci“ („distribution des pouvoirs“).¹⁶⁸ V českých vydáních¹⁶⁹ Montesquieuho díla *O duchu zákonů* se ovšem termín „oddělení moci“ vyskytuje¹⁷⁰. A to ve větě: „Svoboda neexistuje také tam, kde není soudní moc oddělena od moci zákonodárné a výkonné.“¹⁷¹

Podle interpretace 20. století by orgány, jimž jsou tři funkce státu svěřeny, měly být absolutně oddělené a navzájem nezávislé. Jak píše Jellinek: „orgánům, dle jeho (Montesquieuho) názoru ve svých funkcích zcela od sebe odlišeným, odpovídají také vniterně odlišené moci státní, neboť pro něho zůstávají, přes všechny styk, jež stanoví mezi nositeli mocí, funkce jednotlivých mocí přísně odloučeny.“¹⁷² Nikdo tedy nemůže být zároveň členem parlamentu i vlády, poslancem a ministrem, tyto funkce jsou neslučitelné. Každý z orgánů vykonává jednu ze složek státní moci v její úplnosti a nemá žádný atribut jiné složky moci. Tři státní orgány, které reprezentují suverenitu státu, nemají žádný společný prvek, který by umožňoval podílet se na výkonu jiné moci. Znamená to, že parlament tvoří zákony, vláda je vykonává a soudy podle nich judikují.

¹⁶⁷ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 337.

¹⁶⁸ DOHNÁLKOVÁ: *Montesquieuova nejkrásnější monarchie*, s. 109.

¹⁶⁹ Vydání, která byla porovnána: MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů*. Praha: OIKOYMENH, 2010; MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003; MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1947.

¹⁷⁰ V tomto případě je pozornost omezena na 6. kapitolu XI. knihy *O anglickém zřízení* v díle *O duchu zákonů*.

¹⁷¹ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 183.

„Není svobody, jestliže není moc soudní oddělena od moci zákonodárné a výkonné.“ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, Dobrá Voda: Aleš Čeněk 2003. s. 190.

¹⁷² JELLINEK: *Všeobecná státní věda*, s. 641-2.

Každý z orgánů se specializuje na výkon jedné jediné funkce. Akty realizace každé z funkcí musí odpovídat rozhodnutí, tj. vůli příslušného orgánu. To vylučuje, aby některý orgán dával závazné pokyny jinému orgánu, kontroloval ho nebo jinak ovlivňoval jeho činnost.¹⁷³

Nejdůležitější zásadou této interpretace, podporující předchozí principy, je vzájemná neodvolatelnost tří státních orgánů. Jmenovat a odvolávat ministry může pouze monarcha. Ministři nejsou politicky odpovědní ani jedné z komor parlamentu. Naproti tomu vláda nemá právo rozpustit parlament nebo některou z jeho sněmoven. Vláda nemá žádný vliv ani na odvolávání soudců. Mezi další zásady pak patří nemožnost jednoho orgánu v bránění výkonu pravomocí jinému orgánu nebo neexistence přímé komunikace mezi orgány tří složek moci.¹⁷⁴

Proti teorii o oddělení mocí vystoupil profesor práv Charles Eisenmann (1903 – 1980), podle něhož je pro Montesquieuho důležité, aby byl výkon každé složky moci svěřen jinému orgánu, ty jsou však vzájemně provázané, nicméně na sobě nezávislé.¹⁷⁵ Odkazuje na citaci z Montesquieuho: „Taková je tedy základní ústava vlády, o níž hovoříme. Zákonodárny sbor je zde složen ze dvou částí, které se navzájem svazují svou zamezující pravomocí. Obě dvě jsou pak vázány mocí výkonnou, která je sama spoutána mocí zákonodárnou. Tyto tři moci by měly být v klidu či nečinnosti, protože jsou však nutným pohybem věcí nuceny jít kupředu, jejich pohyb musí být sladěný.“¹⁷⁶

Eisenmanova interpretace je jistým zjemněním předešlého názoru o striktním oddělení složek moci bez vzájemného působení a komunikace. S touto interpretací by ostatně souhlasil i názor J. Madisona, který uvádí, že Montesquieu jistě ve své dělbě moci nepředpokládal, že by jednotlivé složky neměly navzájem částečný podíl na své činnosti nebo že by na ní nesměly dohlížet.¹⁷⁷

Z uvedených interpretací se více ztotožňuji s druhou uvedenou, kdy dle mého názoru Montesquieu jednotlivé složky rozdělil a trval na požadavku výkonu jejich pravomocí odlišnými orgány. Jejich oddělení ovšem nebylo natolik striktní, aby na sebe jednotlivé složky nepůsobily nebo se neovlivňovaly. Nicméně Montesquieu předpokládané působení nebylo pro praxi dostačující, neboť nevzal v úvahu možnost překročení hranic působnosti jedné složky druhou. Na základě čehož se může jeho teoretický koncept zdát, co se oddělení složek moci týče, striktnější, neboť praxe s touto možností počítat musí, a tedy může být dovozováno, že Montesquieu s touto variantou nepracoval, neboť působení jednotlivých složek oddělil tak, že tato možnost by v jeho koncepci nastat nemohla. Toto ovšem dle mého názoru není přesné.

¹⁷³ KRŠKOVÁ: *Dějiny evropského politického...*, s. 337-8.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 338.

¹⁷⁵ DOHNÁLKOVÁ: *Montesquieuova nejkrásnější monarchie*, s. 109.

¹⁷⁶ MONTESQUIEU: *O duchu zákonů*, s. 191.

¹⁷⁷ HAMILTON, JAY, MADISON: *Listy federalistů...*, Federalista č. 47.

Montesquieu představuje své názory v teoretické rovině, ačkoli jeho představy odrážely jím vnímanou politickou praxi. Montesquieuho teorie tak jednoduše musela být rozpracována až při svém praktickém využití, tedy tvůrci americké ústavy, nelze z toho ovšem vyvozovat striktní oddělení složek moci.

Závěr

Diplomová práce nastínila postupné formování myšlenky nezávislé soudní moci na podkladě historického vývoje teorie dělby moci a včlenila jej do dějinného procesu formování moderních státních celků.

Zvoleným tématem v sobě diplomová práce spojila vědomosti několika humanitních oborů, filosofie, historie a práva. Přes jejich vzájemnou provázanost bylo poměrně náročné skloubit vědomosti o zkoumaném tématu tak, aby byly názorově akceptovatelné ve všech těchto oborech, a to především pro jejich rozdílný okruh řešených otázek.

První kapitola práce se zabývala historickým vývojem teorie dělby moci. Na jejím základě lze konstatovat, že teorie dělby moci se, i přes řadu interpretací, začala formovat až v období osvícenství, kdy se jejími hlavními mysliteli stali John Locke a Charles Louise de Secondat Montesquieu. Pro zvolené téma práce je z uvedených myslitelů pak významnější Montesquieu, který vydělil soudní složku moci z exekutivy.

Vycházející z předchozích informací, zaměřila druhá kapitola svou pozornost na filozofického myslitele Ch. L. Montesquieuho a to především jeho dílo *O duchu zákonů*, v němž rozdělil státní moc na tři složky, zákonodárnou, výkonnou a soudní. Kdy se právě toto rozdělení stalo pro dějiny ústavního práva stěžejním a je v nezměněné podobě užíváno dodnes.

V podkapitole věnující se nezávislé soudní moci, práce předložila historický vývoj, soustředěný na anglické dějiny. V nich docházelo k postupnému vyčleňování se soudnictví z područí královské moci ovlivňující následně Montesquieuho koncepci. Díky ní se myšlenka nezávislé soudní moci podílela na formování Ústavy Spojených států amerických, objevila se ve stěžejních listinách Velké francouzské revoluce a postupně se včlenila do jednotlivých evropských ústav. Tomuto praktickému dopadu zmíněné koncepce se věnovala třetí kapitola práce.

Čtvrtá kapitola, zabývající se interpretací Montesquieuho díla, upozornila na jedno z úskalí jeho pojetí dělby moci, spočívající v otázce, zda Montesquieu tři složky moci ve státě pouze rozděluje nebo i odděluje. Tento problém totiž zapříčiňuje názorovou nejednotnost v interpretaci Montesquieuho díla.

Rozdělení státní moci na tři složky, zákonodárnou, výkonnou a soudní, mělo pro moderní právní dějiny velký význam. Během 19. století se toto rozdělení moci stalo jedním ze základních principů právního státu, bez jehož realizace dochází k rozpadu základních hodnot moderní společnosti. O tom se lze v dějinách 20. století přesvědčit v období komunismu či nacizmu, která mohla nastat pouze při destrukci funkční dělby moci. Odstraněním možnosti střídání vlád či rozpadu nezávislého soudnictví, soustředěním rozhodovací pravomoci v rukou jednoho

či několika málo jedinců. Shrnutí důvodů vzniku dělby moci, jejích principů a kořenů, jejího postupného vývoje a dopadu na formování moderních států, by tak nemělo být opomenuto ani v dnešní době. Právě tyto skutečnosti činí největší přínos předložené práce.

Bibliografie

Prameny

- HAMILTON, Alexander, JAY, John, MADISON, James. *Listy federalistů: Soubor esejí psaných na podporu nové Ústavy předložené federálním Shromážděním 17.9.1787.* Olomouc: Univerzita Palackého, 1994. 537 s.
- JELLINEK, Georg. *Všeobecná státověda.* Praha: Laichter, 1906. 866 s.
- LOCKE, John. *Dvě pojednání o vládě.* Praha: Nakladatelství československé akademie věd, 1965. 278 s.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů.* Praha: OIKOYMENH, 2010. 378 s.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů.* Dobrá Voda: Aleš Čeněk 2003. 365 s.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů.* Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1947. 348 s.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *Perské listy.* Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. 293 s.

Monografie

- BLAHOŽ, Josef, BALAŠ, Vladimír, KLÍMA, Karel. *Srovnávací ústavní právo.* 4. vydání. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 523 s.
- DOHNÁLKOVÁ, Hana. *Montesquieu a nejkrásnější monarchie.* Praha: Filosofia, 2006. 161 s.
- HATTENHAUER, Hans. *Evropské dějiny práva.* Praha: C.H.Beck, 1998. 708 s.
- HOLLÄNDER, Pavel. *Základy všeobecné státovědy.* 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 364 s.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny amerického národa.* Praha: Academia, 2000. 850 s.
- KLÍMA, Karel a kol. *Encyklopedie ústavního práva.* Praha: ASPI, 2007. 751 s.
- KLÍMA, Karel a kol. *Státověda.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 415 s.
- KLOKOČKA, Vladimír. *Ústavní systémy evropských států.* 2. vydání. Praha: Linde, 2006. 423 s.

- KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy: Úvod do srovnávací právní vědy*. Praha: C.H.Beck, 1996. 248 s.
- KRŠKOVÁ, Alexandra. *Dějiny evropského politického a právního myšlení*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. 563 s.
- KUKLÍK, Jan, SELTENREICH, Radim. *Dějiny angloamerického práva*. Praha: Linde, 2007. 879 s.
- MILLER, David. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno: Jota, 1995. 580 s.
- OROSZ, Ladislav, SVÁK, Ján, BALOG, Boris: *Základy teórie konštitucionalizmu*. Bratislava: Eurokódex 2011. 544 s.
- PAVLÍČEK, Václav. *Ústavní právo a státověda. Díl 1, Obecná státověda*. Praha: Linde, 1998. 369 s.
- RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004. 579 s.
- SCHELLE, Karel a kol. *Právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 1134 s.
- SYLLABA, Theodor. *Dějiny politických filozofií (Politické filozofie od antiky do konce 20. století)*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2005. 304 s.
- ŠVANKMAJER, Milan. *Kateřina II. Lesk a bída impéria*. Praha: Lidové noviny, 2001. 268 s.

Články a sborníky

- BAROŠ, Jiří. *Dělba moci jako nástroj konstitucionalismu*. *Jurisprudence*, 2013, roč. XXII, č. 7, s. 11-16.
- GERLOCH, A. *Právní stát v minulosti a v současnosti*. In KUNC, Jiří, PINC, Zdeněk. *Demokracie a ústavnost*. Praha: Karolinum, 1996. s. 40-53.
- PEŠKA, Zdeněk. *Teorie rozdělení státních mocí do konce osmnáctého století*. *Sociologický časopis*, 1968, č.1, s. 29 – 42.
- ŠAMALÍK, F. *Počátky moderního konstitucionalismu*. In KUNC, Jiří, PINC, Zdeněk. *Demokracie a ústavnost*. Praha: Karolinum, 1996. s. 27-40.

Internetové zdroje

- *Revoluční matrix: O revolucích s historikem JIŘÍM HANUŠEM*. In Revue Proglas 8/2002 [online, cit. 12. července 2014]. Dostupné z <www.cdk.cz/rp/clanky/78/revolucni-matrix/>

Bakalářské a diplomové práce

- RÁDKOVÁ, Adéla. *Filozofická východiska americké ústavy*. Diplomová práce. Olomouc 2013. 68 s.
- VODIČKOVÁ, Helena. *Ústava USA*. Bakalářská práce. Praha 2010. 70 s.

Abstrakt a klíčová slova/Abstract and key words

Abstrakt

Předložená diplomová práce se zabývá problematikou teorie dělby moci. Pojednává o jejím historickém vývoji, jehož vrchol je spatřován v díle Charlese Louise de Secondat Montesquieua, jehož rozdělení moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní složku se užívá dodnes. Přičemž myšlenka nezávislé soudní moci je tím, co činí jeho koncept jedinečným. Následně je nastíněn význam dělby moci pro formování novodobých právních států, na příkladech USA a Francie, při jejichž utváření se tato teorie stala ústavním principem.

Klíčová slova

Charles Louis de Secondat Montesquieu, John Locke, dělba moci, moc soudní, Ústava Spojených států amerických, *Deklarace práv člověka a občana*

Abstract

This thesis deals with the theory of separation of powers. It discusses the historical development, especially in the work of Charles Louis de Secondat Montesquieu. The thesis also consider the separation of powers into legislative, executive and judicial component which is still used today. Taking the idea of an independent judiciary is what makes the concept unique. Subsequently outlines the importance of separation of powers for the formation of the modern constitutional states, for example USA and France. In the formation of this states, the theory of separation of powers became a constitutional principle.

Key words

Charles Louis de Secondat Montesquieu, John Locke, separation of powers, judicial power, Constitution of the United States of America, *Declaration of the Rights of Man and of the Citizen*